

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE EKONOMİK DİNAMİKLERİN ETKİSİ

Fatma SARIASLAN*

ÖZ

Ortak tarihsel ve kültürel hafızaya sahip olan Türkiye ve Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler 1925 yılında başlamakla birlikte, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin 1950'lerin ikinci yarısında kurulduğu göz önüne alındığında ekonomik ilişkilerin iki taraf için de uzun yıllar belirleyici bir unsur olarak görülmediği anlaşılr. 1970'lerde gerek Soğuk Savaş'ın yumuşama evresine girmesi gerekse Enver Sedat yönetimindeki Mısır'da liberal politikalar izlenmeye başlamasıyla siyasi ilişkilere paralel olarak ekonomik ilişkilerde de yakınlaşma yaşanmış, ancak özellikle ikili ticari ilişkilerde ivme ancak Türkiye'deki dış açılma süreciyle 1980'lerde yakalanabilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle dış politika söylemlerindeki örtüşme ekonomik ilişkilerde yansımaları bulmuş olmakla birlikte, asıl sıçrama 2005'te imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile ve özellikle Türkiye'nin Mısır'da yapmış olduğu yatırımlarla mümkün olablmıştır. İki ülke arasında tesis edilmiş olan ekonomik ilişkilerin, Mısır'da yaşanan devrim ve ardından yapılan askeri darbeden kaynaklanan siyasi iniş çıkışlardan etkilenmekle birlikte, 2005 sonrasında yakalanan seviyenin altına düşmediği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkilerin ekonomi ve siyasi alanların karşılıklı etkileşimlerinden ne ölçüde ve ne yönde etkilendiği hususuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede karşılıklı ticaret verilerine ve doğrudan yatırım ilişkilerine yer verilen çalışmada, Ankara-Kahire ilişkilerinde ekonomik rasyonalitenin belirleyici etkisine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar kavramlar: Türkiye-Mısır ilişkileri, ekonomi politik, dış siyaset, dış ticaret, yatırım.

THE EFFECTS OF ECONOMIC DYNAMICS ON TURKEY-EGYPTIAN RELATIONS

ABSTRACT

Given the fact that diplomatic ties between Turkey and Egypt, which have common historical and cultural memory, began in 1925, it is observed that economic ties have not been a determinant element for both parties for long years as the commercial ties just seemed to commence in the second half of 1950s. A rapprochement in economic ties, in parallel with the political ones, started to emerge following both the Cold War's detente policies seen through the 1970 and the liberal policies adopted under the administration of Anwar Sadat, but a momentum in commercial ties could only be gained in 1980s with Turkey's international expansion. Even though the foreign policy rhetoric seemed to resemble in both parties upon the ending of the Cold War, the main leap could be possible with the signing of Free Trade Agreement in 2005 and especially the overall investment of Turkey in Egypt. It is now observed that the economic ties established between the two countries have not gone below the level reached after 2005 despite

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fatma.sariaslan@btu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9295-6477>

Makalenin gönderilme tarihi: 27 Şubat 2019

Kabul tarihi: 18 Aralık 2019

being affected by political turmoil led by the revolution and the cuop d'etat afterwards in Egypt. In this context, this article tries to answer the question in what way and to what extent and Turkey and Egypt relations have been affected due to the interaction of the economic and political areas. Within this frame the syudy, allocating a broad place for the data as to the commercial and direct investment relations, stresses on the determinant effect of economic relations between Ankara and Cario.

Keywords: Turkey-Egypt relations, political economy, foreign trade, foreign policy, investment.

GİRİŞ

Türkiye-Mısır ilişkileri, Soğuk Savaş döneminde tam olarak Doğu Bloğunda konumlanmamakla birlikte sosyalist politikaların uygulandığı Nâsır döneminde mesafeli iken, görece liberal politikaların uygulandığı Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek dönemlerinde ise yakınlaşma zemini bulmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından iki ülke ilişkileri 1990'larda imzalanan bir dizi işbirliği anlaşması ile gelişme göstermiştir. Ancak ilişkilerin ekonomik ayağı daha ziyade 2005 yılında iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile ivme kazanmıştır. 2012 yılında ülkede gerçekleştirilen ilk demokratik ve şeffaf seçimlerin ardından göreve gelen Muhammed Mursi döneminde ise önemli ölçüde gelişen ilişkiler, Mısır'daki 3 Temmuz darbesinden sonra yaşanan diplomatik gerilimin ardından gerilemiş ve ilişkilerin ekonomik ayağı da bir ölçüde olumsuz etkilenmiştir. Öte yandan bu durum kısa süre içerisinde tersine dönmüş ve 2018 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi tarihin en yüksek değerlerine ulaşmıştır. Siyasi ilişkilerdeki kırımlara rağmen, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler önemini korumaktadır. Mısır'daki askeri darbeye rağmen iki ülkedeki iş çevrelerinin de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik istekli oluşu, Ankara ve Kahire arasında özellikle 2005 tarihli Serbest Ticaret Anlaşması ile tesis edilen ekonomik ilişkilerin politik alandaki ayrışmalardan çok fazla etkilenmeyerek kendir kulvarında sürdürülmesinde ciddi bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Doğrudan iki ülke ilişkileri bağlamında olmasa da Türkiye ve Mısır ekonomilerinin tarihini ele alan literatürdeki önemli bir çalışmayı R. Owen ve Ş. Pamuk birlikte kaleme almışlardır. Owen ve Pamuk'un XX. yüzyılda Ortadoğu'daki ekonomilerin tarihine ilişkin kaleme aldıkları eserlerinde belirttikleri gibi, I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Ortadoğu coğrafyasında oluşturulmaya başlanan ulusal ekonomilerden Türkiye ve Mısır birbirinden oldukça farklı ve çok sayıda ekonominin yer aldığı Ortadoğu bölgesinde iktisadi büyüme süreci bağlamında benzerlikler gösteren iki ülkedir (Owen ve Pamuk, 1998). Esasında Türkiye-Mısır ilişkileri genellikle literatürde ayrıca çalışma konusu yapılmak yerine daha ziyade Türkiye'nin Ortadoğu (Karacasulu, 2015; Tür, 2011) veya Afrika bölgesi (Enwere ve Yılmaz, 2014; Njuafac ve Katman, 2016) ile ilişkileri bağlamında (çoğu kez Filistin sorunu

özelinde) ve ikili ilişkilerin detaylarını içermeyecek biçimde ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmaların söz konusu coğrafyaya dair Türkiye'nin genel dış politikalarını içerdikleri için, iki ülke ilişkilerine ya siyasal ya da ekonomik bağlamda münferiden değinilmiş olduğunu, ikili ilişkilerin ekonomik ve politik etkileşimlerini bir arada ele almadıklarını da belirtmek gerekmektedir. İki ülke arasındaki bölgesel liderlik yarışına ilişkin yapılan bir çalışmada (Kuntay, 2014) ise, iki ülkenin ekonomik kapasiteleri önemli bir parametre olarak ele alınmış olmakla birlikte, ancak çalışmada daha ziyade her iki ülkenin ekonomik durumları karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuş, ikili ekonomik ilişkilere yer verilmemiştir. Türkiye ve Mısır'daki ekonomik liberalizasyon süreçlerine ilişkin yapılan bir çalışma ise ekonomideki bu dönüşümlerin dini hareketler ve siyasi etkileri bağlamında karşılaştırmalı bir analizini içermiştir (Tuğal, 2012). Tuğal'ın çalışmasında benzer bir çalışmada da sadece Mısır bağlamında yapılmış ve neo-liberal politikaların ülkedeki köktendinci hareketler üzerindeki etkilerine yer verilirken Türkiye ile kıyaslaması sınırlı ölçüde yapılmıştır (Ateş, 2005). İlişkilerin ekonomik ayağının Arap isyanları bağlamında dış ticaret verileri üzerinden ele alındığı bir çalışmada ise 2005-15 döneminde Türkiye'nin içerisinde Mısır'ın da bulunduğu ülkelere gerçekleştirdiği ihracatın toplam ihracat içerisindeki payının Arap Baharı öncesinde yükselme eğiliminde iken, Arap baharıyla birlikte hızla azalma eğilimine girdiği ve daha sonra tekrar bir toparlanma süreci yaşadığı; bu türden bir eğilimin ithalat için de geçerli olduğu ortaya konulmaktadır (Öncel ve Malik, 2015).

Türkiye-Mısır ilişkilerinin ekonomi politiğinin ele alındığı bu çalışmada, iki ülke siyasal ilişkilerinin ekonomik ilişkilerle etkileşimi karşılıklı ticaret ve yatırımlar gibi ekonomik verilerle desteklenerek ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle, Türkiye-Mısır ilişkileri, ticari ilişkilerin geçmişi ve ilişkilerin 1990'lı yıllardaki ve 2000'lerdeki durumunu içerecek biçimde ele alınacaktır. 2000'li yıllarda Mısır-Türkiye ilişkileri özellikle 2010 sonrasında yaşanan gelişmeler bağlamında incelenecektir. Bu çerçevede iki ülke ilişkileri ilk olarak 25 Ocak Devrimi ve Türkiye'nin tutumu çerçevesinde ele alınacak, sonra bir yıl süren Mursi dönemi ve ardından da 3 Temmuz 2013'teki askeri darbe sonrası dönem olmak üzere üç alt başlıkta incelenecektir. İlişkilerin siyasal boyutunun ardından, Türkiye-Mısır ekonomik ilişkileri iki ülke arasında 2005'te imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonrası ticari ilişkiler çerçevesinde değerlendirilecek, son olarak da Türkiye-Mısır yatırım ilişkilerine değinilecektir.

I. TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ: TARİHSEL ARKAPLAN

A. İKİLİ TİCARİ İLİŞKİLERİN TARİHİ ARKAPLANI

Türkiye-Mısır ilişkileri, 1518 yılındaki fetihten 1882'deki İngiliz işgaline kadar Mısır'da süren Osmanlı hâkimiyetine dayanmaktadır. Mısır, verimli toprakları, büyük nüfusu ve Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'ya yönelik

ticari ilişkileri nedeniyle Osmanlı için stratejik ve ekonomik açıdan hayati bir önem taşıyordu. Bu bağlamda Osmanlı'nın Mısır'la olan ekonomik ilişkisi daha ziyade ileriye yönelik bir ticaret stratejisi idi (Enwere ve Yılmaz, 2014, s. 216-217). Cumhuriyetin ilk yıllarında ise diplomatik düzeyde ilişki tesis edilmekle birlikte, iki ülkede hâkim olan rejim farklılığının da etkisiyle¹ iki ülke arasında yakınlık kurulamamış; ancak ilişkilerde herhangi bir kopma da yaşanmamıştı. 1924 yılında Halifeliğin kaldırılmasının Mısır'da ciddi bir yankısı olmuş ve bu konu 1926 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkilerinin esas gündemini oluşturmuştu. Buna rağmen 1926 yılı itibarı ile iki ülke arasında diplomatik ilişkiler (Mısır'daki İngiliz egemenliği sebebiyle İngiltere üzerinden) kurulmuştu. 1927 yılına gelindiğinde ise Türkiye ve Mısır arasında (her bir ülkenin ürettiği malların her iki ülke de de en fazla himaye gören ülke mamulü olmasını öngören) ticari bir antlaşma imzalanmıştı. (Özgiray, 1996, s. 2). Öte yandan Atatürk döneminde iki ülke arasında birtakım siyasi krizler² yaşanmakla birlikte, Mussolini liderliğindeki İtalya'nın Doğu Akdeniz'de izlediği yayılcı siyaset iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış ve 1937'ye gelindiğinde Türkiye-Mısır Dostluk Antlaşması imzalanmıştı. II. Dünya Savaşı sonrasında ise iki ülke ilişkileri mesafeli seyrini sürdürmüştür. 1948'de ilk Arap-İsrail Savaşı'ndaki yenilgi Kral Fâruk'un itibarını olumsuz yönde etkilemiş, Hür Subaylar'ın askeriye etkinlik kazanmasına yol açmıştır. 1952 Hür Subaylar Darbesi'nin³ ardından 1954 yılında Cemal Abdül Nâsır'ın askeri cuntanın lideri olarak yükseldiği bir dönemde, Türkiye Büyükelçisi Fuad Hulûsi Tugay'ın 'istenmeyen kişi' (*persona-non-grata*) ilan edilmesi nedeniyle ilişkilerde ciddi bir kriz yaşanmıştır.⁴ 1956 yılında devlet başkanı olarak seçilen Nâsır, Mısır'da sosyalist temelli bir ekonomik düzen tesis etmiş, ülkenin dış politikasında ise Doğu Bloku ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yoluna giderek, Bağlantısızlar Hareketinin

¹ 1922 yılında Mısır'da Kral Fuad Mısır'ın bağımsızlığını ilân ederken, 1923 yılında ise Gazi Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye'de Cumhuriyet kurulmuştu.

² İlk ciddi kriz 1928'de Mısır Kralı Fuad'ın doğum gününde ve tahta çıkışının yıl dönümünde Türkiye tarafından herhangi bir kutlama yapılmaması üzerine, Kral Fuad'ın buna cevaben Türkiye'nin millî günlerini tebrik etmemesi ve Kahire'deki Türk Elçiliği'nin düzenlediği törenlere Mısırlı bürokratların katılmasını yasaklamasıydı. Bu dönemde Türkiye ve Mısır arasındaki bir diğer mesele ise Mısır'daki Türkleri mağdur eden Mısır Milliyet Yasası ile ilgili idi. 1932 yılında yaşanan Fes (Tarbuş) Olayı da iki ülke ilişkilerinde diplomatik bir krize neden olmuştu. (Özgiray, 1996, s. 2-4).

³ 1952 yılında General Muhammed Necib ve Albay Cemal Abdül Nâsır'ın liderliğindeki subaylar tarafından gerçekleştirilen kansız darbe sonucunda Kral Faruk'a ülkeyi terk etmesi yönünde baskı uygulanmış ve 18 Temmuz 1953 tarihinde Mısır'da monarşiye son verilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir.

⁴ Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuad Tugay'ın eşi Prenses Emine, 1952 tarihli Hür Subaylar darbesi ile ülkeyi terk etmek zorunda kalan Kral Faruk'un kuzeni idi. Darbeden sonra bütün kraliyet ailesiyle birlikte Prenses'in de mülkleri yeni rejim tarafından millileştirilmiş; o dönemde Mısır basınında yoğun bir biçimde Prenses ve onun elçi eşine yönelik olumsuz haberler yayımlanmıştır. Darbenin liderlerinden Cemal Abdül Nâsır 2 Ocak 1954 tarihinde Kahire Operasında diplomatlar için verdiği bir kokteylde Türkiye Büyükelçisi Hulusi Fuad'ın Nâsır'ın elini sıkmayarak gösterdiği tepki üzerine Büyükeçi *persona non grata* ilan edilmiştir.

kurucuları arasında yer almıştır. Bu dönemdeki Türkiye-Mısır ilişkilerinin mesafeli olmasını, anılan dönemdeki Türk dış politikasının genel yöneliminden de bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Nitekim 1965'lere kadar Orta Doğu coğrafyasına oldukça mesafeli ve büyük ölçüde Batılı anlayış üzerinden dış politika yönelimlerini belirleyen Türkiye'nin Mısır'la ilişkileri de bu dönemde gelişme göstermemiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, tehdit algılamalarındaki farklılıklar nedeniyle karşıt Bloklara yakın olan iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik etkileşim, birkaç istisna haricinde sınırlı düzeyde kalmıştır (Öniş, 1995). Ancak, mesafeli siyasi ilişkilere rağmen, Türkiye ile Mısır arasındaki ekonomik ilişkiler 1950'lerin ikinci yarısından itibaren gelişme eğiliminde olmuştur. Bu dönemde Türk yetkililerde Türkiye ile Mısır arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinin beraberinde politik yakınlaşmaya yol açacağı kanaati hâkim olmuştur. Nitekim 1957 yılında iki ülkenin ticaret bakanları karşılıklı olarak ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Temmuz 1957'de Türk ticaret bakanı beraberindeki bir heyetle Kahire'yi ziyaret etmiş ve Kahire Fuarı'nda Türkiye'yi temsil etmiştir. Ziyaret sırasında iki devlet arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla ticari görüşmeler gerçekleşmiştir. Söz konusu ziyaret sırasında varılan mutabakat ile Türkiye ile Mısır arasındaki ticari kredi limiti 900.000 ABD Doları'ndan 2 milyon ABD Doları'na çıkartılmış ve bu da iki ülke arasındaki ticaret hacmini arttırmıştır. Üstelik ticarete bu limitin aşılması durumunda döviz yerine mallarla ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Bu önemli ziyareti Mısır ticaret bakanı liderliğindeki bir ticaret heyetinin 17-23 Ağustos 1957'deki Türkiye'yi ziyareti izlemiştir. Heyet, 20 Ağustos 1957'de, - Mısır ülke olarak fuara katılım sağlamasa da- İzmir Uluslararası Fuarı'nın açılışına katılmıştır. Görüldüğü gibi, Türkiye ve Mısır, her ne kadar Soğuk Savaş'ın farklı taraflarına yakın konumlanmalarına rağmen, ekonomik ilişkilerini geliştirmekte tereddüt etmemişlerdir (Kasapsaraçoğlu, 2015, s. 341).

Öte yandan Mısır 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) kurmuştur. Türkiye, 1961'e kadar sürecek olan bu kısa ömürlü birleşimi 11 Mart 1958 tarihinde tanımakla birlikte, Türkiye açısından Ortadoğu'daki güç dengesinin Mısır ve Suriye lehine oluşması tehlikesi Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliğini de arttıracığı endişesini de beraberinde getirmiştir (Ayhan, 2006, s. 193). Nâsır döneminde (1956-1970) hem iki kutuplu küresel siyasetin etkisi hem de Nâsır'ın Arap milliyetçiliği söylemi nedeniyle yakınlaşma imkânı bulamayan Türkiye-Mısır ilişkileri, Soğuk Savaş'ın yumuşama evresine girmesiyle her iki ülkede de daha esnek dış politika izlendiği 1960'lı yıllarda gelişme fırsatı bulmuştur. Aynı zamanda Türkiye'nin siyasal hayatında yaşanan gelişmeler ve yeni yönetimin bölgeye ilişkin dış politika tutumu da bu tarihlerde Mısır-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Nitekim 1965 seçimlerinden sonra iktidara gelen Adalet Partisi hükümetinin Orta Doğu ülkelerine karşı izlediği açılım politikası Mısır'ı da kapsamış ve bu politikanın bir uzantısı olarak Mısır'la bir ticaret anlaşması imzalanmıştır. Mısır'la yakınlaşma siyaseti çerçevesinde dönemin Dışişleri

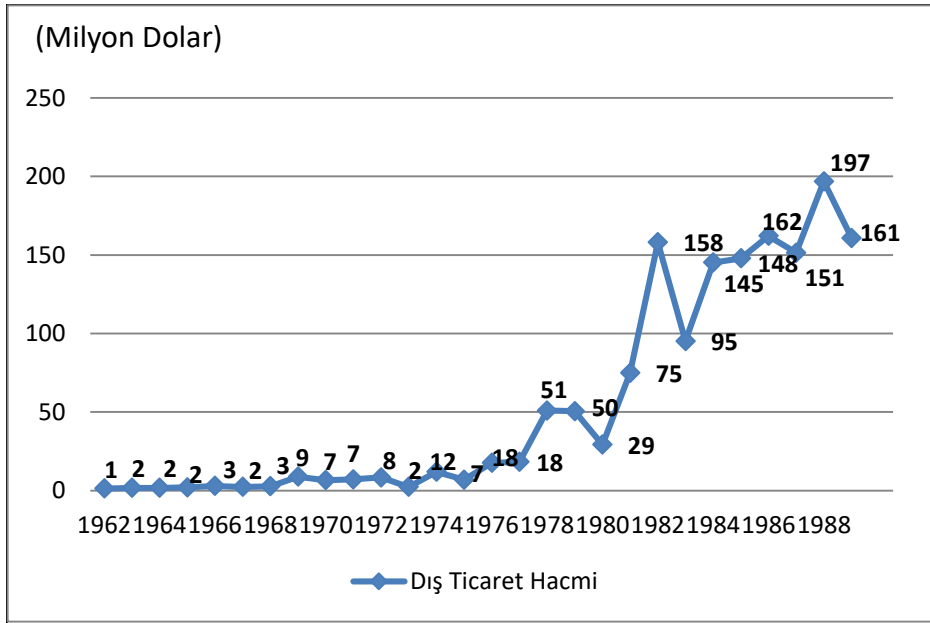
Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 1967 yılında Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Başkan Nâsır tarafından kabul edilmiştir. Anılan dönemde Türkiye-Mısır ilişkilerinin ivme kazanmasında Filistin meselesi de etkili olmuştur. Nitekim Filistin sorununda önemli bir dönüm noktasını teşkil eden 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı'nda Türkiye'nin meseleye ilişkin yaklaşımı başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin endişelerini dikkate alma biçiminde seyretmiştir. Savaşın ardından Türkiye Birleşmiş Milletler nezdinde alınan kararlarda Arap ülkeleri ile aynı yönde oy vermiş ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri bu tutumdan memnuniyet duymuşlardır.

1970'li yıllar Türkiye'nin -başta Kıbrıs meselesi nedeniyle- Batı yanlısı politikaların dışında hareket ederek Ortadoğu bölgesi ile ekonomik ve ticari anlamda ilişkilerini hızlandırdığı bir dönem olmuştur (Magued, 2016, s. 288). Bu dönemde Türkiye'nin Filistin sorunu bağlamındaki dış politikası da Mısır'ın liderliğindeki Arap tarafını önceleyen bir hâl almıştır. Nitekim Türkiye 6 Ekim 1973'te başlayan 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında tarafsızlığını ilan etmekle birlikte, Arap yanlısı tutum sergilemiştir. Bu dönemde Türkiye'nin izlediği görece esnek dış politikanın bir uzantısı olarak Mısır ile ilişkileri daha sıcak seyretmiştir. Aynı zamanda Mısır'da Nâsır'ın 28 Eylül 1970'te ani ölümüyle yönetimi devralan Enver Sedat'ın iktidarı döneminde (1970-1981) Nâsırcılık ve Arap Sosyalizmi idealinden vazgeçerek SSCB ile olan stratejik ilişkilerini azaltması ve Batı ile yakın ilişkiler geliştirmesi de Türkiye-Mısır yakınlaşmasında etkili olmuştur. Ayrıca, 1977 Camp David mutabakatının ardından İsrail ve Mısır barış antlaşması imzaladıklarında, bütün Arap ülkelerinin Mısır ile ilişkilerini askıya almasına ve Mısır'ın Arap Ligi üyeliğine son verilmesine rağmen Türkiye barış sürecini desteklemiş ve Mısır ile ilişkilerini devam ettirmiştir. Öte yandan Sedat'ın "infatih" (açılım/açık kapı) siyaseti ile Nâsır döneminin ithal ikameci sanayileşmesinden ihracata yönelik büyüme dönemine geçilmiş ve gerek iç gerekse dış sermayeye açık bir kapı bırakılmıştır (Waterbury, 1983, s. 10). Ancak Türkiye'de o dönemde uygulanan ithal ikameci ekonomi politikalarının elverişli bir ortam sağlayamaması nedeniyle, Mısır'la ekonomik ilişkiler istenen düzeyde bir gelişme gösterememiştir. Nitekim Sedat'ın "infatih" siyasetinin muadili olarak nitelendirilebilecek olan Özal'ın 24 Ocak Kararları Türkiye'de henüz uygulamaya konulmamıştı. Dolayısıyla neo-liberal bir dönüşümün yaşandığı ve ihracata dayalı bir kalkınma modeli benimsendiği 1980'li yıllar Türkiye'si ile Mübarek liderliğindeki Mısır arasındaki ilişkiler, -Nâsır ve Sedat dönemlerine göre- daha yakın seyretmiş ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi önemli sıçramalar göstermiştir (Bkz Grafik 1).

1962'den 1990 yılına kadarki toplam dış ticaret hacminin seyrini aşağıdaki Grafik 1'de görmek mümkündür. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden hareketle Türkiye'nin Mısır'a ilk ihracatı açısından bakıldığında ise, ilk ihracat 1 milyon dolarla 1962 yılında başlamıştır. 1970'lerle birlikte

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde ekonomik boyutun öne çıkması sonucu, 1979 yılında yüzde 100'ün üzerine bir artışla Mısır'a ihracat 50 milyon seviyesini yakalamıştır. Bu dönem içindeki Mısır'a ihracatta en büyük artış 145 milyon dolarlık bir ihracatla 1982'de gerçekleşmiştir. 1983'teki düşüş göz ardı edilirse, 1990 yılına kadar ihracatın yıllık yaklaşık 150 milyon dolar seviyesinde seyrettiği görülmektedir.

Grafik 1: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Hacmi (1962-1989)

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

1. 1990'larda Türkiye-Mısır İlişkileri

1990'lı yıllar Mısır'la ilişkilerde gözle görülür derecede yakınlaşmanın yaşandığı dönem olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bir yandan Mısır'ın siyasi ve ekonomik ilişkilerinin Doğu Bloku ülkelerinden Batı yanlısı ülkelere yönelmesi, diğer taraftan da Ortadoğu barış sürecinde yaşanan gelişmelerin sağladığı ortam sayesinde Türkiye-Mısır ilişkileri gelişme göstermiştir. 1990'ların başından itibaren Ortadoğu politikaları açısından Batı ile işbirliği içerisinde olan ve I. Körfez Savaşında Koalisyon Güçleri arasında yer alarak ABD'yi destekleyen Mısır'la ilişkiler 1990'lar boyunca karşılıklı ziyaretlerle geliştirilmiştir. 1996 yılının Nisan ayında Mısır Dışişleri Bakanı Amr Musa Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Daha sonra Mısır Devlet Başkanı

Hüsnü Mübarek 11 Temmuz 1996'da Türkiye'ye gelmiştir. Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan'ın başbakanlığındaki hükümetin güvenoyu almasının hemen ardından gerçekleştirilen bu ziyareti, 16 Eylül 1997 tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel'in Mısır ziyareti takip etmiştir. Bu dönemde Türkiye ve Mısır, ikili ve bölgesel meselelerde birbirleri ile fikir alışverişinde bulunmaya başlamışlardır. Bunun en çarpıcı örneği, Türkiye ve Suriye arasında yaşanan Ekim 1998 krizi sürecinde Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in oynadığı doğrudan ve şahsi arabulucu rolü sayesinde bu krizin tam bir savaşa dönüşmesinin engellenmesidir (Kirişçi, 2002, s. 166). 26 Temmuz 1999 tarihindeki Demirel'in Mısır ziyareti sonrasında da Demirel yaptığı açıklamada "iki ülkeyi ilgilendiren bölgesel ve uluslararası diğer konuları birlikte ele alarak değerlendireceğiz" ifadelerine yer vermiştir. Anılan ziyarette Mısır'la siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği alanlarında 12 anlaşmaya imza atılmıştır (Milliyet, 1999).

Ayrıca bu dönemde iki ülke aralarındaki ekonomik ilişkiyi arttırmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1993 yılı başında Hava Taşımacılığı Anlaşması imzalanırken, aynı yılın sonunda iki ülke arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması akdedilmiştir. Ertesi yıl ise kara ulaştırmasına ilişkin anlaşma, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması ve Yatırımların Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2019). Bu dönemde 15 Haziran 1997 tarihinde Türkiye'nin girişimleriyle kurulan D-8 (*Developing Eight*)⁵ oluşumu da, Mısır'ın dâhil olduğu üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesi bağlamında önemli bir oluşum olarak öne çıkmıştır.

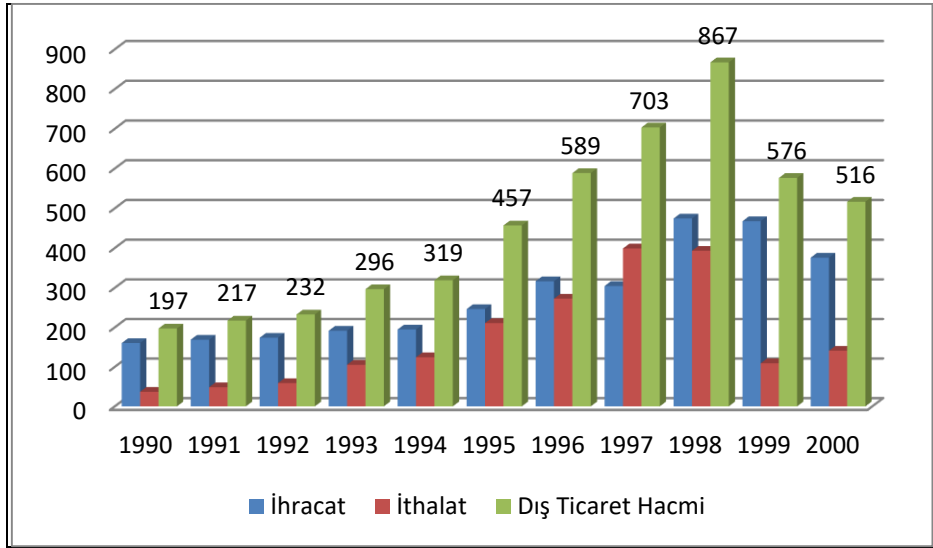
Bu süreçte Türkiye ve Mısır arasında savunma alanında da bir yakınlaşma söz konusu olmuş ve Mısır 40 adet Türk F-16'sını Türkiye'den almaya karar vermiştir (Köni, 1994, s. 54). 1990'lı yıllardaki Türkiye'nin Mısır'a yönelik ihracat rakamları incelendiğinde, bazı yıllarda görülen önemsiz sayılabilecek düzeydeki azalışlar dikkate alınmadığında sürekli bir yükselişin olduğu gözlemlenmektedir. Grafik 2'den görüleceği üzere, iki ülke dış ticaret hacmi 1990-2000 döneminde 1998 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1990'larda Mısır'a yönelik ihracat rakamlarına bakıldığında bazı yıllarda yaşanan küçük azalışlar göz ardı edilirse genel olarak sürekli bir artış olduğu görülmektedir. Bunda Mısır'da 1990'larda gerçekleştirilen ekonomik reform programıyla birlikte, bu ülkenin sanayi ürünleri ticaretinin artış eğilimine girmesi de etkili olmuştur. Yakalanan bu seviyenin sağladığı olumlu hava ile 1998 sonunda Mübarek'in Ankara'yı ziyareti esnasında ticaret hacminin 1 milyar dolara çıkarılması hedefi konulmuş olmakla birlikte, sonraki iki yıl büyük ölçüde Mısır'dan yapılan ithalatta yaşanan düşüş nedeniyle ikili ekonomik ilişkiler istenen düzeye yükseltilememiştir. Mısır ayrıca Türkiye'de yaşanan

⁵ D-8 ülkeleri Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'dir.

1999 Marmara depreminden etkilenen merkezlerde sahra hastaneleri kurmuş ve Türk kamuoyunun önemli ölçüde itibarını kazanmıştır (Türkiye, 1999).

Grafik 2: Türkiye-Mısır Dış Ticareti (1990-2000)

(Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

II. 2000'Lİ YILLARDA MISIR-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2000'li yılların başından itibaren iki ülke arasında cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyinde çok sayıda resmi ziyaret gerçekleşmiştir. Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkiler özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişinin ardından kademeli bir şekilde gelişme kaydetmiştir (Telci, 2017, s. 297-316). 2004-2010 yılları arasında Cumhurbaşkanı Mübarek Türkiye'yi iki kez ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerde Ankara ve Kahire arasındaki işbirliğinin önemine vurgu yapan temaslarda bulunulmuştur. Aralık 2005'te Türkiye ve Mısır arasındaki karşılıklı ticaret hacmini önemli ölçüde arttıran serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca ikili ilişkilerde ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesine yönelik olarak 3 Kasım 2007 tarihinde "Türk-Mısır Stratejik Diyaloğu Çerçeve Muhtrası" (*Memorandum for a Framework for Turkish-Egyptian Strategic Dialogue*) İstanbul'da imzalanmıştır. Söz konusu belge ile Türkiye ve Mısır ilişkilerinin stratejik bir temele oturtulması hedeflenmiştir.

İsrail devletinin varlığını 1978'den beri kabul eden Mısır, Mübarek iktidarı döneminde, genel olarak İsrail'in bölgedeki tehdit algılamalarını askeri güç kullanımıyla bertaraf etmeye yönelik tutumuna ve Filistin'e karşı orantısız kuvvet kullanmasına herhangi bir şekilde karşı çıkmamıştır. Hamas'ı şiddet yanlısı bir oluşum olarak değerlendiren Mısır, 2006'da Hamas'ın Gazze'de kazandığı seçimi kendisi açısından bir endişe unsuru olarak görmüştür. Özellikle, Hamas'la Mısır'daki Müslüman Kardeşler arasındaki bağlantı ve Mısır'ın Gazze Şeridi'nde Hamas rejiminin meşrulaştırılmasına dair endişesi göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu dönemde Hamas'la ilişkilerinin iyileştirilmesi Mısır'da kaygı yaratmıştır. Nitekim Türkiye'nin bu konudaki yaklaşımı, yapılan seçimlerden galip çıkan Hamas'ın bölgedeki meşruiyeti konusunda herhangi bir soru işareti olmadığı yönünde olmuştur. Bu noktada fikir ayrılığı yaşayan Türkiye ve Mısır arasında, 2010 yılının başında, Mısır'ın Refah sınır kapısından Gazze'ye giriş yapmak isteyen insani yardım konvoylarına izin vermemesinden kaynaklanan birtakım gerginlikler yaşanmıştır. 6 Aralık 2009'da "Viva Palestina" (Filistin'e Yol Açtık) sloganıyla Londra'dan hareket eden ve aralarında İngiliz milletvekili George Galloway'in de olduğu 20 ülkeden sivil toplum gönüllülerin katıldığı insan yardım konvoyu Gazze'ye girişte ve özellikle de çıkışta Mısırlı yetkililerin engelleriyle karşılaşmıştır (Sabah, 2010; Hürriyet, 2010). Buna rağmen ikili ilişkilerin bozulmasına her iki taraf da müsaade etmemiştir. Nitekim konu ile ilgili Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yaptığı açıklamada "meseleyi olumlu neticelendirmek için Mısır'la tam işbirliği içinde olduklarını, Mısır Dışişleri Bakanı Ahmed Ebulgeyt ile olay gecesi üç telefon görüşmesi yaptığını" belirtmiştir (Milliyet, 2010).

2000'li yıllarda Türk dış politikasında uygulamaya konulan ritmik diplomasi ilkesi⁶, Arap ayaklanmaları gündeme gelene kadar bölgede Arap ülkeleri ile siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkileri yeniden tesis etmek açısından önemli bir araç olmuştur. Türkiye, Ürdün, Suriye ve Lübnan arasında 2010 yılında malların ve kişilerin serbest dolaşımını içeren bir serbest ticaret alanı kurulması kararlaştırıldığı bu dönemde, Türkiye ve Mısır arasında da Türk ve Mısırlı iş adamları için yeni bir ortaklık platformu oluşturması amacıyla, Mısır'ın önerisiyle ortak bir ticaret odası kurulmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır (TOBB, 2010). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 2-3 Mart 2010 tarihlerinde Mısır'a gerçekleştirdiği ziyaret ise, sadece ikili ilişkiler açısından değil, Türkiye'nin bölgede angaje olduğu diğer meseleler açısından da

⁶ Türkiye'nin uluslararası arenada daha aktif hareket etmesini ve küresel meselelerle ilgili olarak uluslararası örgütlerde etkin bir aktör olarak konumlanmasını hedefleyen bu ilke, farklı alanlarda eşzamanlı olarak ve belli bir düzen çerçevesinde yürütülecek bir diplomasi anlayışını öngören taktiksel bir hareketliliktir. Ritmik diplomasi kriz odaklı olmayan, her bölge ile dengeli bir şekilde ilgilenen bir dış politika anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Dengeli bir bölgesel dağılım gözetilerek birçok ülkeye yönelik gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ve bu şekilde gelişen karşılıklı ilişkiler ritmik diplomasiyin başarısı olarak tasavvur edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Davutoğlu, 2008, s. 77-96.)

önemli olmuştur. Ziyaret süresince Davutoğlu sadece Şarm-el Şeyh'te Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'le görüşmekle kalmamış; Türkiye'nin uyguladığı çok yönlü dış politikanın bir uzantısı olarak çeşitli temaslarda da bulunmuştur. Bu kapsamda Davutoğlu, Mübarek'le görüşmesinin ardından Kahire'ye geçerek Mısırlı mevkîdaşı ile 3 Kasım 2007'de imzalanan "Türk-Mısır Stratejik Diyalogu Çerçeve Muhtırası" kapsamında ikinci dışişleri bakanları toplantısını gerçekleştirmiştir. Kahire'deki temasları sırasında Filistin Devlet Başkanı Mahmut Abbas'la da görüşen Davutoğlu, aynı zamanda Arap Birliği'nin 133. Olağan Dışişleri Bakanlar Toplantısına da katılmıştır. Bu ziyaretin ardından Davutoğlu'nun Mart ayının sonundaki Mısır ziyareti ise İslam Konferansı Teşkilatı'nın Darfur'a yardım toplanması amacıyla Türkiye ve Mısır birlikte organize ettiği "Uluslararası Darfur Donörler Konferansı"na katılmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl Türkiye'den Mısır'a yönelik bir diğer üst düzey ziyaret ise Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından gerçekleştirilmiştir. Temmuz ayında Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in davetlisi olarak Mısır'a giden Gül, iki günlük ziyareti boyunca Başbakan Ahmet Nazif ve Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile görüşmüştür (Telci, 2011a, s. 241-242).

İkili ilişkiler askeri alanda da gelişme göstermiş ve bu kapsamda 2009 yılının sonunda Ankara'da iki ülke genelkurmay başkanlarının gerçekleştirdiği görüşmede imzalanan silahlı kuvvetler konusundaki işbirliği mutabakatının bir uzantısı olarak, Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, Mısır Genelkurmay Başkanı Muhammed Hüseyin Tantavi tarafından Mısır'a davet edilmiştir. Görüşmenin ardından Başbuğ'un yaptığı açıklamada iki ülke arasındaki savunma işbirliğinin ivme kazanacağını ifade etmiştir. Bu ziyaretin ardından Türk ve Mısır donanmaları Doğu Akdeniz'de "2010 Dostluk Denizi" tatbikatını 29 Eylül-4 Ekim 2010 tarihleri arasında gerçekleştirmişlerdir. 7-14 Ekim 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen 2012 Dostluk Denizi tatbikatında ise iki ülkeye ait donanma güçleri korsanlıkla mücadele, itfaiye ve denizde yakıt ikmal gibi alanlarda çalışmalar yapmıştır (Milliyet, 2012a).

A. 25 OCAK DEVRİMİ VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

2011'in Ocak ayında Mısır'da ülke tarihinin en önemli gelişmelerinden birisi yaşanmıştır. 2011 yılına kadar, yaklaşık 30 yıl süresince Mısır'da hâkim olan Hüsnü Mübarek iktidarı, 25 Ocak 2011 tarihinde Tahrir Meydanı'nda başlayan ve ülke geneline hızla yayılarak ivmesi gittikçe artan gösterilerle tehlikeye girmiştir. Gösterilerin başlamasından on sekiz gün sonra, 11 Şubat 2011 tarihinde Mübarek görevi bırakmıştır.

25 Ocak Devrimi'ne giden süreç, birden fazla faktörün bir araya gelmesiyle toplumda ortaya çıkan köklü bir değişim talebi ile bağlantılıydı. 1990'ların başından itibaren Mübarek yönetimi tarafından uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının yarattığı sosyo-ekonomik problemler nedeniyle toplumda giderek yaygınlaşan huzursuzluk 25 Ocak 2011'de başlayan

gösterilerin en büyük sebeplerden birisi olmuştur. Ayrıca 2010 yılının sonunda gerçekleştirilen seçimlerin adil olmaması da rejimin halk nezdindeki gayri meşruluğunu pekiştirmiştir. Bunlara ilaveten, Mısır siyasal yaşamında 1952 Hür Subaylar Darbesinden beri hâkim olan ordu ile cumhurbaşkanlığı arasındaki koalisyon ilişkisinin Hüsnü Mübarek'in kendi yerine oğlu Cemal Mübarek'i iktidara getirme çabası ile sarsılmış olması da 25 Ocak devrimine giden süreçte etkili olmuştur. Bütün bunların yanı sıra "Arap Baharı" olarak tanımlanan ve Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp bölgedeki Arap ülkelerini etkisi altına alan konjonktürün de Mısır'daki değişim istencine etkisi göz ardı edilemez (El-Ghobashy, 2012, s. 21-22).

Gösterilerin en önemli özelliği belli bir ideolojik grubun öne çıkmasından ziyade, geniş katılımlı bir sivil ayaklanma niteliği taşıması ve ortak talep olarak Mübarek iktidarının devrilmesi hedefine odaklanmasıdır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015, s. 22). Nitekim 'Tahrir Devrimi' olarak da nitelendirilen Mısır'daki devrim sürecinde çok farklı çevrelerden aktörlerin yer aldığı görülmüş ve baskı ortamında bu farklı kesimlerin Mübarek yönetimine karşıtlıkta birleşmeleri söz konusu olmuştur. Bu bağlamda sol işçi hareketleri, liberal partiler, gençlik hareketleri, Selefiler ve İslâmcıların katılımıyla gerçekleşen devrim sürecinde etkin olan gruplardan biri de Mısır'da uzun yıllar yasal olarak siyasetten uzaklaştırılmış olmasına rağmen Mısır toplumsal hayatında önemli kurumlardan biri olmayı sürdüren Müslüman Kardeşler (El-İhvân el Müslimîn) olmuştur (Telci, 2011b, s. 174-191). 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan ve Mısır'ın yanı sıra pek çok ülkedeki (örneğin Suriye, Sudan, Ürdün, Kuveyt vb.) örgütün başlıca esin kaynağı olan Müslüman Kardeşler hareketinin Arap dünyasında bir siyasi İslam kavramını ilk kez formüleştiren hareket olduğu yönünde değerlendirmeler mevcuttur (Ayubi, 1993, s. 147). Müslüman Kardeşler, Anayasa Mahkemesi'nin 2000 yılında seçimlerin yargı kontrolünde yapılmasına ilişkin verdiği kararının ardından yapılan parlamento seçimlerinde 17, 2005'teki parlamento seçimlerinde ise 88 sandalye kazanmıştır. Seçimlerde göstermiş olduğu bu başarılar üzerine Müslüman Kardeşler, Mübarek rejimi tarafından büyük bir baskıya maruz kalmış ve hileli geçen Kasım 2010 seçimlerinde ise ancak bir sandalye kazanabilmişti. Mübarek rejimi, hareketin bazı üyelerinin milletvekilliği adaylıklarını iptal ederek, bazılarını ise hapse atarak Müslüman Kardeşler üyelerinin parlamentoya seçilmelerine engel olmuştu. Dolayısıyla İhvân açısından bu haksız ve zorlu süreçten kısa bir süre sonra 2011 yılının hemen başında meydana gelen halk ayaklanması, Müslüman Kardeşler hareketinin siyasal sürece katılması anlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Nitekim İslamcı partilerin faaliyetlerini yasaklayan Anayasa maddesi nedeniyle, seçimlere ancak ittifak kurduğu partilerin ⁷ listelerinde kendi adaylarını

⁷ Yüzde 8 seçim barajı uygulaması partilerin Müslüman Kardeşler adaylarını kabul etmesinde önemli bir etkendi.

göstererek giren Müslüman Kardeşler, Mübarek'in 11 Şubat'ta devrilmesinden dört ay sonra 6 Haziran 2011'de Adalet ve Hürriyet Partisi'ni resmen kurarak politik arenada yerini yeniden almıştır (Telci, 2011a, s. 221-224). Müslüman Kardeşler kökenli Muhammed Mursi'nin liderliğindeki Hürriyet ve Adalet Partisi'nin 2012'deki parlamento seçimlerinden birinci parti olarak çıkması ve Mursi'nin 30 Haziran 2012'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanması ile birlikte, Mısır'da siyasi iktidar Mısır ordusundan sivil bir yönetime devredilmiştir.

Erdoğan'ın, Mübarek'in iktidardan vazgeçmesi dileğini dile getiren ilk kişiler arasında olduğu söylene de (Barkey, 2012, s. 5), Türkiye Mısır'daki Mübarek iktidarına karşı gösterilerin başladığı ilk hafta herhangi bir açıklama yapmamıştır. Türkiye'nin kısa süren bu bekle-gör politikası "kabul edilemez suskunluk" şeklinde nitelendirilmiştir (Örneğin bkz. Çandar, 2011). Mısır'daki muhalif oluşumun gücünü hissettirmesi, belirli oranda kamuoyu baskısı oluşması ve bölgesel/küresel aktörlerin tutumlarının belirginlik kazanması sonrasında Türk siyasi aktörleri söylemlerini netleştirmişlerdir (Kavoğlu, 2017, s. 228). Bu çerçevede Türkiye tarafından Kahire yönetimine gösteri hakkına saygı duyarak, göstericilere şiddet kullanmaması yönünde uyarılar yapılırken; göstericiler de anayasal kurallar içerisinde haklarını arama konusunda cesaretlendirilmiştir (Sabah, 2011a). Başbakan Erdoğan da 1 Şubat 2011 tarihindeki bir konuşmasında Mısır Devlet Başkanı Mübarek'e, halktan gelen değişim arzusunu karşılama çağrısında bulunmuş ve değişimi önermiştir (HaberTürk, 2011a).

Türkiye'nin Mısır'daki göstericilerin lehine yaptığı açıklamalar Mübarek yönetimi tarafından olumsuz karşılanmış ve Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Avni Botsalı Mısır Dışişleri Bakanlığına çağrılarak Türkiye'nin olaylar karşısındaki tutumuna tepki gösterilmiştir. Ayrıca Mısır Dışişleri Bakanı Ahmet Ebul Geyt Mısır'daki gelişmelere yönelik Türkiye'nin yaklaşımına ilişkin olarak tepkisini sunduğu bir mektubu Türkiye'ye iletmıştır (Telci, 2012, s. 235).

B. MUHAMMED MURSI DÖNEMİ: TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA

Mısır dış politikası, Kral Faruk'un 1952 yılında Hür Subaylar Darbesi ile devrilmesinin ardından 1953'te kurulan cumhuriyet dönemi boyunca dört cumhurbaşkanının (Nâsır, Sedat, Mübarek) otoriter yönetimi ile şekillenmiştir. Yeniden çok partili hayata geçişin⁸ 1976 yılında mümkün olduğu Mısır siyasi hayatında bunun tek istisnası, 25 Ocak 2011'de kitlelerin yaptığı devrimle

⁸ Mısır'da yeniden çok partili hayata geçiş, Sedat'ın başlattığı liberalleşme hareketinin önemli gelişmelerinden biri olmuştur. Bu dönemde 1974-1977 yılları arasında tek parti sisteminde çeşitli değişikliklere gidilmiştir. Önce Arap Sosyalist Birliği içinde "menâbir" denilen muhtelif siyasî organizasyonlar teşkil edilmiş; ardından Mayıs 1977'de bu parti kapatılarak yeni partiler kurulmuştur. Bkz. (*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1995, s. 266).

Mübarek döneminin sona ermesinin ardından sadece bir yıl boyunca ülkeyi yönet(ebil)en Mursi olmuştur.

Mübarek'in otuz yıla yakın süren iktidarının sona ermesinin ardından yapılan seçimlerde Muhammed Mursi oyların yüzde 51'ini alarak Mısır'ın ilk defa serbest ve şeffaf bir seçimle iş başına gelen cumhurbaşkanı olmuştur. Türkiye Mübarek sonrası dönemde Mursi'ye destek vermiştir. Mısır'da yönetimin değişmesinin ardından kısa bir süre sonra iki ülke arasındaki karşılıklı temaslar, Mısır ve Türkiye ilişkilerinin yeni dönemde ivme kazanan bir işbirliği sürecine girdiğinin işaretlerini vermiştir. İlgili dönemde Mısır'a ilk resmi ziyareti 3 Mart 2011'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül yapmıştır. Ziyarete Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun da eşlik ettiği Cumhurbaşkanı Gül, Yüksek Askeri Konsey Başkanı General Tantavi ile Millî Savunma Bakanlığı'nda bir görüşme gerçekleştirmiştir. Gül ziyaret sonrasında yaptığı açıklamada, Türkiye'nin tecrübelerini açık yüreklilikle Mısır'lı muhataplarıyla paylaştıklarını ve öngörülerin dile getirildiğini belirtmiştir (Sabah, 2011b).

Mısır'a bir başka üst düzey ziyaret, 2011 yılının Eylül ayında Başbakan Erdoğan tarafından Mısır, Tunus ve Libya'yı da kapsayan bölgesel bir ziyaret programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Mısır'ın başkenti Kahire'de Mısır halkı tarafından geniş bir katılımı karşılanan Erdoğan, Yüksek Askeri Konsey Başkanı Mareşal Tantavi ile ve Mısırlı mevkidaşı Essam Şerif'le görüşmüştür. Bu ziyarette Mısır'la 'Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin (YDSK) kurulmasına ilişkin 'Ortak Siyasi Bildirge' de imzalanmıştır. İmza töreninin ardından yapılan basın açıklamasında konuşan Şerif, Kahire ve Ankara arasındaki siyasi ve ekonomik işbirliğinin artırılması için bütün mekanizmaların hayata geçirileceğini belirtmiştir. Erdoğan ayrıca Arap Birliği'ne de bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Dışişleri Bakanlar Konseyi'nde yaptığı açılış konuşmasında, bölgede yaşanan ayaklanmaları "halkların zaferi" olarak nitelmiş ve yapılan devrimlerin ancak bu ülkelerde demokratik düzen yerleştiğinde başarıya ulaşacağını vurgulamıştır (Sabah, 2011c). Erdoğan anılan ziyarette el-Ezher Şeyhi, Mısır Müftüsü ve Kıpti cemaati lideri ile görüşmüş, Arap Birliği eski Genel Sekreteri Amr Musa, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı eski başkanı Muhammed El-Baradey ve Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmud Abbas'la da temaslarda bulunmuştur (Sabah, 2011d).

Başbakan Erdoğan'ın 2011 yılında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ikinci toplantısı ise 16-17 Kasım 2012 tarihlerinde Kahire'de gerçekleştirilmiş ve iki ülke arasında 27 anlaşma imzalanmıştır (Yeni Şafak, 2012a). Söz konusu YDSK mekanizması çerçevesinde iki ülke arasında kurulan Yüksek Düzeyli Ticari İstişare Mekanizması'nın (YDTİM) toplantısı 16 Kasım 2012 tarihinde yapılmıştır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında bir diğer önemli işbirliği mekanizması olan Türk-Mısır İş Konseyi'nin 10 Mayıs 2013 tarihli toplantısı ise Kahire'de düzenlenmiştir.

Özetle, Türkiye ile sınırlı bir ilişkiyi önceleyen Mübarek döneminin sona ermesiyle, Mursi liderliğindeki yeni dönemde Türkiye-Mısır ilişkileri önemli ölçüde gelişmiştir. 25 Ocak Devrimi sonrasında Mısır'a mali yardım konusunda en çok destek veren ülkelerden biri Türkiye olmuştur. Bu bağlamda Türkiye ve Mısır arasındaki yardım anlaşması Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin ve Başbakan Erdoğan'ın katılımıyla 30 Eylül 2012 tarihinde iki ülkenin maliye bakanları tarafından İstanbul'da imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, üç yılı geri ödemesiz beş yıl vadeli kredinin ilk diliminin 30 Ekim 2012 tarihine kadar, ikinci diliminin ise 30 Ocak 2013 tarihine kadar Mısır'a transfer edilmesi kararlaştırılmıştır (Milliyet, 2012b). Mursi, anlaşmanın imzalandığı tarihteki ziyaretinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kongresine de katılmış ve konuşmasında Türkiye'deki hükümetin 25 Ocak Devrimi sürecinde Mısır halkına verdiği destek için teşekkür etmiştir (Yeni Şafak, 2012b). Bununla birlikte Türk Eximbank tarafından, Türkiye'den Mısır'a ihraç edilecek mal ve hizmetlerin finansmanı amacıyla 1 milyar dolar tutarında finansman imkânı sağlanmasına ilişkin çalışmaların da devam ettiği ve 2013 içerisinde bu yardımın da gerçekleştirileceği duyurulmuştur. Mısır'daki ekonomik durumun olumsuz devam etmesi sonrasında Mayıs ayında Ankara, 250 milyon dolarlık yeni bir yardımı Kahire yönetimine iletteceğini belirtmiştir (Telci, 2013, s. 54).

C. 3 TEMMUZ 2013 DARBESİ SONRASI TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Uzun yıllardır yapısal bir kriz içerisinde olan Mısır ekonomisinin, Mursi döneminin son aylarında toplumdaki huzursuzluğu açığa çıkaracak biçimde belirgin hale gelmesi, Müslüman Kardeşler'e ve Mursi'ye karşı başlayan sosyal hareketlerin en büyük dayanağı olmuştur. Devrim sürecinde Mübarek karşıtlığında birleşen farklı grupların, Mursi iktidarı döneminde ortak bir gelecek tasavvuruna sahip olmamasının bir uzantısı olarak, bu kesimler arasında devrimin kazanımlarının paylaşımı yönünde gerilimlerin öne çıkması söz konusu olmuştur. Dolayısıyla eski rejim yanlıları bu farklı devrimci saflar arasındaki gerilim alanlarından kolaylıkla beslenerek, ülkedeki İslâmcı-Selefi rekabetini ve Seküler-İslâmcı çatışmasını -basının da profesyonel bir biçimde araçsallaştırılmasıyla- çeşitli söylem ve manipülasyonlarla derinleştirmiştir. Bu noktada Türkiye'nin Mübarek sonrası Mursi iktidarını desteklemekle birlikte, ilgili dönemde Mısır'ın iç dinamiklerini de dikkate alan bir söylem benimsediğini hatırlamakta fayda var (Kavoğlu, 2017, s. 228). Zira ilgili dönemde Başbakan Erdoğan'ın Mısır'da laik bir anayasanın gerekliliğini vurgulayan açıklamaları olmuştur (HaberTürk, 2011b).

Eski rejim yanlılarının devrimci seküler ve liberal gruplar ile aynı safta konumlanması ve ordunun da desteğini almasıyla ortaya çıkan Temerrüd (İsyan)

Hareketi devrimden darbeye giden süreçte kritik bir rol oynamıştır.⁹ Seçimle iktidara gelen ilk Cumhurbaşkanı Mursi'nin istifa etmesi ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yenilenmesi talebiyle Temerrüd Hareketi önderliğinde ülke genelinde gerçekleştirilen protestolar, 27 Haziran 2013'ten itibaren göstericilerin Tahrir başta olmak üzere meydanları doldurmasına zemin hazırlamıştır (Telci, 2018, s. 184-192). Mısır'daki Müslüman Kardeşler karşıtı ve eski rejim yanlısı medya kuruluşlarının bu gösterileri, Mısır toplumunun bölünmüşlüğü ve iç savaş tehlikesi olarak değerlendirmesinin de etkisiyle, Mısır ordusu 1 Temmuz'da taraflara uzlaşmaları için 48 saat süre verdiğini ve bu durumun çözülmemesi halinde ordunun üzerine düşen görevi yerine getireceğini içeren bir açıklama yayınlamıştır. Bu uyarının ardından Mursi'nin istifa edeceği beklentileri artmış olmakla birlikte Mursi istifa konusuna yanaşmayacağını açıklamıştır (Youtube, 2013). 3 Temmuz 2013'te ise Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El Sisi önderliğindeki Mısır Silahlı Kuvvetleri gerçekleştirdiği darbe ile yönetime el koymuştur. Ülkede darbe sonrasında yaşananların gösterdiği üzere, aslında bu gösteriler planlı bir biçimde ülkedeki gerginliği tırmandırarak darbeye meşruiyet kazandırmıştır. Darbenin ardından Mısır'daki siyasal ve ekonomik kaos giderek artmış, binlerce insan hayatını kaybetmiş ve tutuklanmış; yüzlerce darbe karşıtı ise idam cezasına mahkum edilmiştir.

Anayasanın askıya alınarak Muhammed Mursi'nin görevden alınmasıyla sonuçlanan askeri darbe, Mısır-Türkiye ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Türkiye, Mısır'ın ilk sivil Cumhurbaşkanı Mursi'nin görevine son veren darbeye sert tepki göstermiştir. Türkiye'deki resmi mercilerin yanı sıra muhtelif siyasi ve sivil toplum hareketlerinden yapılan açıklamalarda da askeri darbe kınanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askeri darbeyi ülkedeki devrim sürecinin sonlandırılması hedefiyle yapılan bir hamle olarak değerlendirdiği söylenebilir. Mısır'ın bu süreçteki tepkisi ise, Türkiye ile ilişkilerinin seviyesini düşürmek olmuştur. Mısır'ın istikrar ve gelişmesinin ancak halkın iradesine saygıyla mümkün olabileceği görüşünü savunarak demokratik süreci destekleyen ve bu çerçevede darbeye karşı bir tavır alan Türkiye'nin karşısında Mısır yönetimi, Türkiye Büyükelçisi'ni 'istenmeyen kişi' ilan ederek karşılık vermiştir. Mısır askeri rejimine karşılık Türkiye de mütekabiliyet ilkesi gereğince Mısır Büyükelçisi'nden ülkeyi terk etmesini istemiştir. Başka deyişle, Türkiye'nin 23 Kasım 2013'te Mısır'la diplomatik ilişkileri maslahatgüzar seviyesine indirmesi kararı, Mısır yönetiminin aldığı karara karşılık bir tepki olarak alınmıştır. Mısır'da Türk Büyükelçisi'nin ülkeyi terk etmesinin istenmesi ile ilgili devlet kademesinden yapılan ilk açıklamalar bu tespiti doğrular niteliktedir. Nitekim Mısır'la diplomatik ilişkilerin

⁹ Darbe sonrasında Temerrüd Hareketi'nin siyasi parti kurmasına izni verilmeyerek siyasi süreçten dışlanmıştır. "Darbeye darbe denilmemesini" meşrulaştıran bir oluşum olarak nitelendiği Temerrüd Hareketi ile ilgili darbeden kısa bir süre sonra yazılmış ufuk açıcı bir köşe yazısı için bkz. Hanioglu, (2013).

maslahatgüzar seviyesine indirilmesiyle ilgili olarak Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Mısır'ın, Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'yı 'istenmeyen kişi' ilan edip, ilişkileri maslahatgüzar seviyesine düşürme yönündeki kararının ardından mukabil adımların atıldığını ifade etmiştir. 2012 yılında Mısır'la yüksek düzeyli stratejik işbirliği çerçevesinde onlarca anlaşma imzalandığını, bu ülkeye ciddi mali kaynaklar sağlandığını hatırlatan Davutoğlu, 'Türkiye'nin her zaman Mısır halkının yanında olacağını ancak kimsenin Türkiye'den, halkın iradesine saygı göstermeyenlere saygı duymasını beklememesi gerektiğini' kaydetmiştir (CNN Türk, 2013). Mısır'la diplomatik ilişkilerin maslahatgüzar seviyesine indirilmesine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, olağanüstü bir dönmeden geçildiğine vurgu yaparak Türkiye ile Mısır arasındaki bu durumun geçici konjonktürel bir durum olduğunu ifade etmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Mısır'ın demokrasiye geçmesini temenni ederiz. Türkiye ve Mısır Akdeniz'in iki yakasında bir elmanın iki yarısı gibidir. Güneyde Mısır gibi büyük bir devlet, kuzeyinde Türkiye gibi büyük bir devlet vardır. Tarih boyunca çok önemli ilişkilerimiz olmuştur. Mısır'da olup bitenlerden çok üzüldük. Ümit ediyorum, bu ilişkiler ileride tekrar rayına oturur" ifadelerini kullanmıştır (Sabah, 2013). Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise, Mısır'ın diplomatik seviyeyi düşürmesine ilişkin ayrıca bir açıklama yapmamış, tepkisini bir açılış vesilesi ile hitap ettiği kitleyi selamlarken eliyle Rabia işareti yaparak vermiştir (Akşam, 2013). Diğer taraftan darbe, iki ülke arasındaki askeri ilişkilere de olumsuz yansımıştır. Türkiye ile Mısır deniz kuvvetlerinin 21-28 Ekim tarihleri arasında birlikte yapmayı planladığı 2013 Dostluk Denizi Tatbikatı Mısır tarafından iptal edilmiştir (Anadolu Ajansı, 2013).

Darbe sonrasında Mısır'da siyasal alanın yeniden düzenlenmesi bağlamında cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. 2014'te yapılan ve katılımın yüzde 47 düzeyinde kaldığı cumhurbaşkanlığı seçimini Eski Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı Sisi yüzde 97 oy alarak kazanmıştır. Böylelikle 1950'li yıllarda Nâsır ile başlayan ordu kökenli cumhurbaşkanlarının son örneği olmuştur. Yeni Anayasa ve parlamento seçimleri de yine ordunun kontrolünde gerçekleştirilmiştir. 3 Temmuz Mısır darbesinin Türkiye dışındaki uluslararası aktörlerden önemli bir tepki almaması, aksine gerek Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin darbe sonrasındaki malî desteği gerekse yeni yönetimin başta Batılı ülkeler olmak üzere uluslararası aktörler nezdinde kabul görmesi Sisi liderliğindeki Mısır'ın iktidarını pekiştirmesi bağlamında önemli bir avantaj sağlamıştır. 2014 yılındaki oylamada katılım oranı düşük kaldığı için iki günlük oylamanın bir gün daha uzatılmasına rağmen bu defa katılımın yüzde 41'de kaldığı 2018 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminde Sisi, yüzde 97,1 oyla tekrar seçilmiştir (Deutsche Welle, 2018a). 26-28 Mart 2018 tarihlerinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde, diğer rakipler gözaltılar ve baskılar nedeniyle seçimlerden çekildiği için Sisi'nin karşısında yalnızca bir aday, Ghad (Yarın) Partisi'nin liderliğini yapan Musa Mustafa Musa yer almıştır. Uzun süredir Sisi'ye destek olduğu bilinen Musa'nın 'göstermelik bir aday' olduğu yönünde

değerlendirmeler yapılmıştır. Zira Gihad Partisi, liderleri yarışa son dakikada dâhil olmadan önce Sisi'ye ikinci dönemi için desteğini açıkça duyurmuştur. Sisi'nin seçimlerde elde ettiği sonuca, Mursi liderliğindeki kısa süreli Müslüman Kardeşler iktidarının ardından Sisi döneminde ülkedeki ekonomik durumun daha da kötüleşmesinin yol açtığı değerlendirilmektedir. Yeni idari başkent ve Süveyş Kanalı'nın genişletilmesi gibi mega projeler yüzünden devletin daha fazla borçlanmasıyla, Mısır'ın Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) yardım istemek zorunda kalması ve IMF ile diğer kreditorlerin kredi taahhütlerini yapısal reform şartına bağlamaları Sisi iktidarının elini zayıflatan hususlar olarak belirtilmektedir (Deutsche Welle, 2018b).

Mısır'da Mursi yönetimini antidemokratik bir biçimde sonlandıran 3 Temmuz 2013 askeri darbenin ardından Mısır'ın Libya'ya yönelik dış politika söylemlerinde yaşanan değişim de Türkiye-Mısır ilişkilerinin politik ayağında bazı ayrışmaları beraberinde getirmiştir (Mason, 2017, s. 137). Mısır'da darbe sonrasında kurulan yönetimin Libya'daki Müslüman Kardeşler hareketini etkisiz kılmaya çalışan General Halife Hafter ile ilişkileri bu ayrışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Esasında Türkiye Libya'daki bir siyasi kesimin diğerleri üzerinde mutlak hâkimiyet kurarak ülkeyi tek başına yönetmesinin zor bir ihtimal olduğunun farkında olup, bu nedenle Libya'daki siyasi aktörlerin hepsiyle olumlu ilişki kurmaya çalışmıştır. Ancak muhtelif siyasal aktörler arasında, Müslüman Kardeşler ve diğer İslamcı unsurların Türkiye'ye karşı en az önyargılı duran kesim olmaları, Ankara'nın onlarla orantısız bir yakınlık içinde olduğu algısının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Baştürk, 2014). Bu bağlamda darbe sonrası Mısır yönetimi Türkiye'nin Libya konusundaki politikalarından rahatsızlık duymaktadır. Türkiye-Mısır ilişkilerinin, Mısır'daki darbenin Libya'daki siyasi gelişmelere yansımından etkilendiği, Mısır yönetiminin konuyu Arap Parlamentosu'na da taşımasından da anlaşılmaktadır. 10 Şubat 2018'de Kahire'de düzenlenen Arap Parlamentoları Başkanları 3. Kongresi'nde Mısır ve Libya'nın içişlerine karıştığı gerekçesiyle Türkiye aleyhinde kınama kararı çıkartılmıştır (Anadolu Ajansı, 2018).

Darbe sonrası Sisi döneminde, Türkiye-Mısır diplomatik ilişkileri açısından 14-15 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 13. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Zirvesi bir diğer önemli bir kırılma olmuştur. Bu zirve ile Türkiye, Mısır'dan İİT dönem başkanlığı iki seneliğine devralmıştır. Zirveden önce, dönem başkanlığını Mısır'dan Türkiye'ye devretmek üzere Mısır'dan hangi düzeyde temsilci gönderileceği konusu ve Suudi Arabistan'ın Mısır ve Türkiye arasında arabuluculuk yaptığı iddiaları Arap medyasında yer almıştır (Al-Ahram Weekly, 2016). 3 Temmuz darbesinden sonra Türkiye ve Mısır arasında yaşanan gerilimin ardından iki ülke arasındaki ilk diplomatik temas olarak zirveye, alt seviyede bir müsteşar ya da bakan yardımcısı yerine Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükri'nin katılması kayda değer bir mesaj olmuştur.

2018 yılına gelindiğinde iki husus Mısır ve Türkiye arasında söylem düzeyinde gerginliğe yol açmıştır. Bunlardan biri Akdeniz'deki doğalgaz yataklarına ilişkin Mısır ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında imzalanan anlaşma ile ilgilidir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun bir Yunan gazetesine verdiği demeçte, Mısır ile GKRY arasında Münhasır Ekonomik Bölge'lerin belirlenmesine ilişkin imzalanan anlaşmanın uluslararası hukuka göre herhangi bir geçerliliğinin olmadığını söylemesi üzerine, Mısır Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 7 Şubat 2108 tarihinde yaptığı açıklamada, anlaşmanın Kıbrıs ile Mısır arasında olduğu ve başka tarafları ilgilendirmediği; konunun Mısır'ın egemenliği ile doğrudan ilgili olduğunu belirtmiştir (Al-Monitor, 2018a; Reuters, 2018). Ancak konuyla ilgili Mısır yönetimi Türkiye tarafından yapılan açıklamalara alt seviyeden cevap vermesi, cumhurbaşkanlığı veya başbakanlık seviyesinde Türkiye karşıtı ciddi bir açıklama yapılmaması dikkat çekicidir. İkinci gerginlik konusu ise, Mısır Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin Afrin'de gerçekleştirdiği harekât hakkında Suriye'deki sivililerin haklarını ihlal ettiği ve insani krizi derinleştirdiği yönünde ifadeler içeren 19 Mart 2018 tarihli açıklaması üzerine gündeme gelmiştir (Karar, 2018; Egypt Today, 2018). Türkiye Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili olarak resmi bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Zeytin Dalı Harekâtı'nın Suriye'deki siyasi çözüm çabalarını baltaladığı iddiasının tamamen asılsız olduğu vurgulanmış ve "Mısır'ın Suriye topraklarını işgal etmeye yeltenen PYD/YPG gibi terör örgütlerine arka çıkmak yerine, Suriye ihtilafının çözümü konusunda samimi çaba göstermesi ve bu şekilde Arap Dünyasına bir katkıda bulunması" beklendiği ifade edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2018). Bu konuda da tarafların fikir ayrılığı resmi açıklamalar üzerinden ortaya konulmuş, her iki ülkenin üst düzey yetkililerden bölgenin iki eksen ülkesi arasındaki gerginliği pekiştirecek açıklamalar yapılmamasına özen gösterilmiştir. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki gerilim alanlarına rağmen, Türkiye ve Mısır yönetimlerinin gerginliği tırmandırmama konusunda hassas davrandıkları söylenebilir.

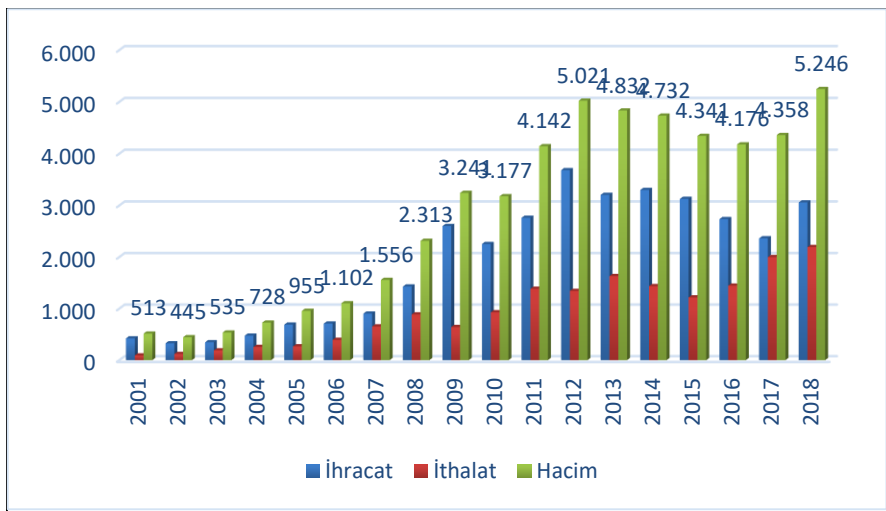
III. İLİŞKİLERDEKİ OTONOMİ: EKONOMİ

A. MISIR-TÜRKİYE SERBEST TİCARET ANLAŞMASI: ARTAN TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye-Mısır ilişkilerinde siyasal yakınlaşma beraberinde ekonomik işbirliği düzeyini geliştirirken, siyasal sorunların yaşandığı dönemlerde bile ekonomik öncelikler her zaman önemli konumunu korumuş ve ekonomik ilişkilerin sürdürülebilirliği sağlanmıştır. İlişkilerin geliştirilmesinde öne çıkan mekanizmalardan Serbest Ticaret Anlaşması (STA) bağlamında bakıldığında, Türkiye-Mısır STA'nın, ritmik diplomasi ilkesini ve ekonomik karşılıklı bağımlık yaklaşımını benimseyen yeni dönem Türk Dış Politikasının bir uygulaması olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

Türkiye'nin 2000'li yıllardan beri uyguladığı ritmik diplomasinin bir gereği olarak 2000'li yılların başından itibaren Türkiye ve Mısır arasında cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar düzeyinde çok sayıda resmi ziyaret gerçekleştirilmiştir. 2004-2010 yılları arasında Cumhurbaşkanı Mübarek Türkiye'yi iki kere ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerde ikili ilişkilerin ve işbirliğinin önemine dikkat çeken temaslarda bulunulmuştur. Türkiye-Mısır STA da işte bu konjonktürde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 27 Aralık 2005 tarihinde Mısır'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Kahire'de imzalanmış ve 1 Mart 2007'de yürürlüğe girmiştir. İkili ilişkilerde yakalanan yakınlaşma trendi ile birlikte, Türkiye-Mısır arasındaki dış ticaret hacmi 2003 yılından beri sürekli artmış, 2005 yılında imzalanan STA'nın yürürlüğe girdiği 2007 yılından sonra ise, özellikle Mısır'a yönelik ihracatta yaşanan (2008'de yüzde 58'lik) sıçramanın etkisiyle kademeli olarak artmıştır. İkili ticaret hacmindeki bu artış 2008-2009 küresel krizinden etkilenmeyerek, özellikle Türkiye'nin Mısır'a ihracatında yaşanan yüzde 82'lik artışın etkisiyle 2009 yılında belirgin hale gelmiş ve 3 milyar doları aşmıştır. İki ülke dış ticaret hacmi 2010 yılında yaşanan yüzde 2'lik küçük ölçekli düşüşün ardından tekrar yükselişe geçmiştir. 25 Ocak devrimi sonrası iki ülke politik ilişkilerindeki sıçramanın da etkisiyle 2012'de 5 milyar doları aşmıştır. 2013 yılına gelindiğinde ise, 3 Temmuz darbesinin ardından siyasi ve diplomatik ilişkilerde yaşanan soğuma ticari ilişkilere sınırlı bir biçimde yansımış ve iki ülke arasındaki ticaret hacminde, büyükelçilerin gönderilmesi de dahil yaşanan siyasi krizin boyutlarına rağmen oldukça düşük (yüzde 3,8) sayılabilecek bir azalma söz konusu olmuştur (Bkz. Grafik 3).

Grafik 3: Türkiye-Mısır Dış Ticareti (2001-2018)
(Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

3 Temmuz 2013'te Mısır tarihinin ilk ve tek demokratik ve şeffaf seçimlerle göreve gelmiş cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin askeri darbe ile Mısır yönetiminden uzaklaştırılmasının ardından Türkiye ve Mısır arasında siyasal ve diplomatik anlamda yaşanan ciddi gerginliğe rağmen iki ülke ticaret hacminde yaşanan düşüş beklenenin aksine çok fazla olmamıştır. Grafik 3'ten de görüleceği üzere Mısır ve Türkiye arasında yaşanan gerilimin karşılıklı ticaret hacmine ciddi bir olumsuz etkisi olmamış ve ekonomik ilişkiler mevcut düzeyini korumuştur. Yalnızca 2013 yılında ülkedeki çatışma ve kaos ortamı Mısır halkının alım gücünü düşürerek Türkiye'den bu ülkeye yapılan ihracatın görece azalmasına yol açmıştır. TÜİK verilerine göre, 2013 yılında Mısır'a yapılan ihracat yüzde 13 oranında düşerek 3.203 milyon dolar seviyesine gerilemiştir. Buna rağmen bu ülkeden ithalatta ise yüzde 21'lik bir artış söz konusu olmuştur. Denilebilir ki, darbe sonrasında iki ülke arasında siyasi alanda yaşanan gerginlikler ekonomik işbirliğini yoğun bir biçimde etkilememiştir (Telci, 2019, s. 124). Başta iş çevreleri olmak üzere her iki ülkedeki dış politika aktörleri, 2005'te başlayan ve Mursi döneminde ivme kazanan ekonomik ilişkilerin zarar görmemesi için siyaset ile ekonomiyi ayırıştırma gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Nitekim Muhammed Mursi'nin görevden uzaklaştırılmasından sonra kurulan ilk hükümetin Sanayi ve Ticaret Bakanı Münir Fahri Abdunnur ticari ilişkiler ile siyasi ilişkilerin ayrı tutularak ekonomideki işbirliğinin devam ettirilmesine yönelik yaklaşımı resmi ağızdan dile getiren ilk isim olmuştur. Mısır'lı Bakan, iki ülke arasındaki serbest ticaret anlaşmasının yürürlükte olduğunu ve Mısır hükümetinin anlaşmayı yeniden değerlendirmekle ilgili bir gündemi olmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde Mısır-Türk İş Konseyi Başkanı Adil el Lemi de ekonomik ilişkilerin politik ve diplomatik olaylardan etkilenmeyeceğini dile getirmiştir (Bakeer, 2013).

Doğrusu bu açıklamalarla paralel bir biçimde, Türkiye ve Mısır arasındaki siyasal gerginliğin dış ticarete pek yansımadağı açıktır. Zira 2013'te yüzde 4 olan toplam dış ticaret hacminde yaşanan azalma, 2014 yılında sadece yüzde 2 düzeyinde gerçekleşmiştir.¹⁰ Buradan hareketle, iki ülke hükümetlerinin siyasi hususlarda uzlaşmaya yönelik iradeleri olmasa dahi, ilişkilerdeki ekonomik boyutu ayrı tutarak daha önce tesis edilmiş olan işbirliğini devam ettirme eğiliminde oldukları, bunun da ekonominin politik söylem ve eylem düzeyinden bağımsız, kendi rasyonallitesi ekseninde şekillendiği söylenebilir.

Bu noktada Türkiye ve Mısır ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı yönleri ve Mısır'ın birtakım temel ürünlerde Türkiye'ye bağımlı olması siyasal gerilimin ekonomiye yansımaları engelleyen önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracatın sektörel dağılımı incelendiğinde enerji ürünleri, özellikle de petrol yağlarının öne çıktığı

¹⁰ Bu önemsiz düşüş büyük ölçüde Mısır'dan yapılan ithalattaki düşüşle ilintili olmuştur. Nitekim 2014 yılında Türkiye'nin Mısır'a ihracatı yüzde 3 oranında artarken, bu ülkeden ithalatı ise yüzde 12 oranında düşmüştür.

görülmektedir.¹¹ Mısır'ın enerji tüketim miktarının 2008 yılından beri enerji üretim miktarını geçmesi nedeniyle, ülkenin tüketim miktarını karşılamak amacıyla bu tarihten itibaren ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri ithal edilmeye başlanması bu durumun itici gücünü oluşturmuştur. Mısır'ın Türkiye'den yaptığı enerji ithalatı dışında demir-çelik ürünleri de öne çıkmaktadır. 3 Temmuz darbesi sonrasında Mısır'a yönelik ticarete Türkiye'nin önde gelen ihraç ürünlerinden demir-çelik ürünlerine ilişkin yaşanan gelişmeler, siyasi gerilimin ekonomik alana yansımadağı yönündeki tespiti doğrulamaktadır. 2013'ün Kasım ayında Türkiye'nin Kahire'deki büyükelçisinin 'istenmeyen kişi' ilan edilmesinden kısa bir süre sonra, daha önce Türk demir-çelik ürünlerine uygulanan anti-damping vergisinin kaldırılması bu durumun somut bir göstergesi niteliğindedir.¹²

Bununla birlikte iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin seyri ile karşılaştırıldığında ekonomik alanda ciddi oranda olumsuz bir değişim yaşanmadığı görülmekle birlikte, iki ülke arasında 2012 yılında imzalanan Ro-Ro (Roll-on Roll-off) Anlaşmasının¹³ (Ro-Ro ve Karayolu Transit Taşımacılığı Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası) Mısır tarafınca 2015 yılında yenilenmeyeceğinin açıklanmasının dış ticaret ilişkisi açısından olumsuz bir etki oluşturabileceğinden endişe edilmiştir. Mısır hükümeti, Mursi döneminde imzalanan ve 23 Nisan 2015 tarihinde sona eren deniz ticaret anlaşmasını uzatmama yönünde aldığı kararı anlaşmanın süresinin dolmasına yakın bir tarihte açıklamıştır (Al Jazeera, 2015). Mısır yetkililerince bu anlaşmanın yenilenmeyeceğinin açıklanması üzerine, dönemin Türkiye İhracatçılar Meclisi

¹¹ Mısır, esas itibariyle Türkiye'nin petrol yağı ihracatında en büyük payı alan ülke olarak önemli bir yere sahiptir. T.C. Ticaret Bakanlığı verilerine göre, 2013 yılında dünyaya yapılan petrol yağı ihracatının yüzde 17'lik kısmı Mısır'a yapılmıştır.

¹² Mısır Sanayi ve Dış Ticaret Bakanlığı tarafından "Demir-Çelik Filmaşın ve Çubuk" (7213 ve 7214 GTİP'li) ithalatına karşı 28 Kasım 2012 tarihinde bir korunma önlemi soruşturması açılmıştır. Dava kapsamında 2 Aralık 2012 tarihinde yüzde 6,8 oranında geçici koruma önlemi vergisi konulmasının ardından 20 Haziran 2013 tarihinde önlem kaldırılmıştır. 21 Kasım 2013 tarihinde Mısır Resmî Gazetesinde yayımlanan karara göre dava önlemsiz olarak kapatılmıştır. İlgili ürünlerin Mısır pazarında ihracatına dair herhangi bir ticaret politikası önlemi söz konusu değildir.

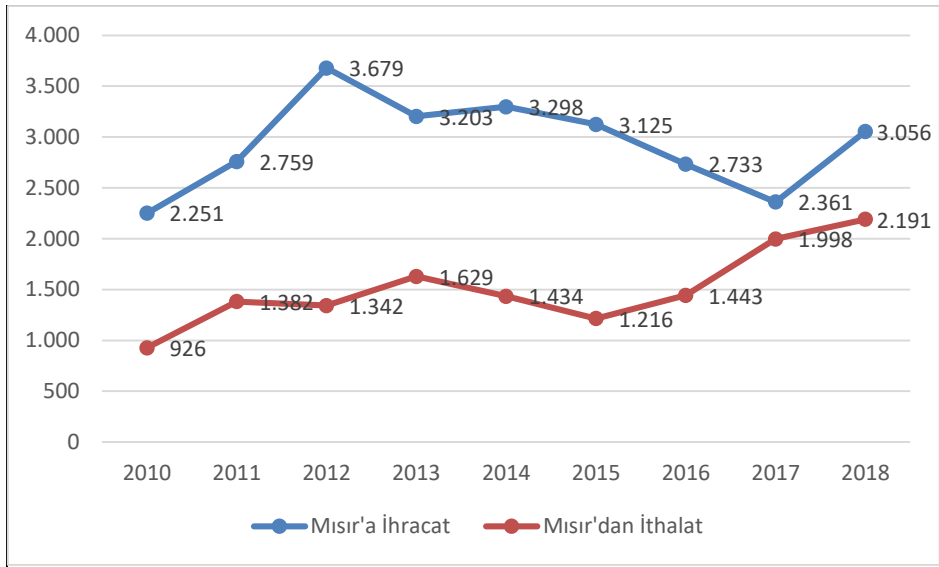
¹³ Körfez ülkelerine yönelik taşımacılık 2002 yılına kadar Irak üzerinden yapıyorken, Irak'ın ABD tarafından işgalinden sonra yeni rota Suriye olmuştur. 2011'den sonra Suriye'deki iç savaşın başlamasıyla, Türkiye'nin Suriye üzerinden yaptığı ticaret sekteye uğrayınca Mısır hattı oluşmuştur. Suriye'deki iç savaşın ardından, Türkiye-Mısır Ro-Ro seferleri bağlantılı karayolunu transit kullanma anlaşması ile sorun by-pass edilmiştir. Türk mallarının Körfez'e daha kolay gitmesini temin için 22 Nisan 2012'de imzalanan anlaşma sayesinde Mersin ve İskenderun Limanı ile Mısır limanları arasında deniz yolu açılmıştır. Böylelikle Mersin ve İskenderun limanlarından kalkan Ro-Ro gemileri, Mısır üzerinden karayoluyla Kızıldeniz'e, buradan Ro-Ro ile Suudi Arabistan'ın Duba Limanı'na geçebilmiştir. Suriye üzerinden giden karayoluna göre zaman ve maliyet biraz artsa da Ticaret Bakanlığı'nın sağladığı birtakım destekler ile Türk ihracatçılarının rekabetçiliği korunabilmiştir. Suriye krizinden sonra alternatif güzergâh olarak düşünülen Mısır'a Ticaret Bakanlığı sefer başına 1000 dolar navlun desteği vermiştir. Ancak bu teşvik Ağustos 2013 itibariyle kaldırılmıştır.

(TİM) Başkanı Mehmet Büyükekşi'nin yaptığı "Gelişmiş ülkelerde ticaret ve siyaset ayrı gidiyor. Türkiye'nin siyaset yaptığı ülkelerde de bunun böyle olması gerekiyor" yönündeki açıklaması (Deniz Haber Ajansı, 2014), Mısır tarafınca karşılık bulmamış ve geçerlilik süresi 23 Nisan 2015'te dolan anlaşma yenilenmemiştir. Bunun üzerine, gerek yeni yönetimle yaşanan siyasal sıkıntıların ekonomik alana yansıdığı Ro-Ro sorununun çözümü için gerekse Türk firmalarının Mısır'da yaşadığı sorunları gündeme getirmek amacıyla yeni Türk Dış Politika aktörlerinden TOBB devreye girmiştir. TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'nun üç kişilik heyetle Ro-Ro krizinin çözümü amacıyla 7-9 Kasım 2015 tarihlerinde Mısır'a yaptığı ziyaret iki yıl aradan sonra Mısır'a gerçekleştirilen ilk üst düzey ziyaret olmuştur (Hürriyet, 2015). 3 Temmuz darbesinin ardından uzun bir aradan sonra Türk heyetinin gerçekleştirdiği bu ziyaretin 'yeni diplomatlar' olarak nitelenen işadamları tarafından yapılmış olması, Türkiye-Mısır ilişkilerinin siyasal ve ekonomik olarak ayrı ayrı değerlendirilmesi yönünde Türk tarafının iradesini ortaya koymuştur. Buna mukabil, söz konusu anlaşmanın yenilenmemesi iki ülke ticaret ilişkileri bağlamında yeni bir duruma yol açmıştır. Anlaşmanın geçerliliğinin olmadığı son iki yıl için her ne kadar ikili ticarete bir aksama olmayıp, dış ticaret hacminde yakalanan ivmede bir düşüş olmasa da ticaret avantajı anlamında Mısır lehine bir değişim söz konusu olmuştur. Nitekim 2016 ve 2017 yıllarında Türkiye'nin Mısır'a ihracatı sırasıyla yüzde 12,5 ve yüzde 13,6 oranında düşerken, Mısır'dan yapılan ithalatta 2016'da yüzde 18,7'lik, 2017'ye gelindiğinde ise yüzde 38,4'lük ciddi bir artış olmuştur. Dolayısıyla 2017 yılına gelindiğinde iki ülke dış ticaret hacminin yeniden artmakla birlikte, söz konusu anlaşmanın Mısır tarafından yenilenmeyişinin Türkiye'nin ihracatının düşmesine yol açtığı, dolayısıyla toplam dış ticaret hacmindeki artışta Mısır'dan yapılan - özellikle de kimyasal ürünler, tekstil, plastik ve kauçuk mamullere ilişkin-ithalatın etkili olduğu gözlemlenmektedir (Al-Monitor, 2018b). Nitekim Mısır'a yönelik ihracatın toplam ihracat içindeki payı 2012 yılındaki yüzde 2,4 seviyesinden 2016'da yüzde 1,6; 2017 yılına gelindiğinde ise yüzde 1,5'e düşmüş ve 2017 yılı itibarıyla Mısır, Türkiye'nin Afrika kıtasında en çok ihracat yaptığı ülke konumunu sürdürmekle birlikte, toplamda en çok ihracat yaptığı 19'uncu ülke olmuştur. Bununla birlikte, her iki ülke iş çevrelerinin ilişkilerin ekonomik ayağının geliştirilmesi yönündeki eğilimleri devam etmektedir. Nitekim DEİK/Türkiye-Mısır İş Konseyi çatısındaki Türk iş dünyası heyetinin uzun bir aranın ardından, 12 Mart 2017 tarihinde Mısır'ın başkenti Kahire'yi ziyaret etmesi ve ziyaret kapsamında 15'inci Türkiye-Mısır İş Konseyi Ortak Toplantısının gerçekleştirilmesi bu tespiti doğrulamaktadır (Hürriyet Daily News, 2017). 2017 yılında iş çevreleri arasında diyalogun yeniden tesis edilmesinin 2018 yılı verilerine yansıdığı söylenebilir. Grafik 3'ten de izleneceği gibi, 2018 yılı verileri iki ülke dış ticaret hacminin daha önce Mursi döneminde yakalanmış olan 5 milyar dolar seviyesini aştığı dikkat çekmektedir. Nitekim 2018 yılında Mısır'ın Türkiye'ye yönelik ihracatındaki artış 2017 yılındaki

sıçrama kadar olmasa da yaklaşık yüzde 10'luk bir sıçrama ile sürekliliğini devam ettirmiştir. Türkiye'den yapılan ithalatta ise yüzde 29.4'lük bir artış gerçekleşmiştir. Toplam iki ülke dış ticaret hacmin geçen bir önceki yıla göre yüzde 20.4'lük bir artışla 5 milyar 246 milyon dolar seviyesini yakalamıştır. Bu bağlamda Mısır'daki mevcut rejimle siyasi ilişkilerdeki mesafeli tutumun ekonomik ilişkiler bağlamında ciddi bir yansıması olmadığı söylenebilir.

Grafik 4: Türkiye-Mısır Dış Ticareti (2010-2018)

(Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

B. EKONOMİNİN HASSAS NOKTASI YATIRIM İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Ekonomilerin büyüme performansları için gerekli finansmanı sağlamakta önemli bir ekonomik parametre olan yatırımlar, ekonomik kalkınmada ihtiyaç duyulan teknoloji ve teknik uzmanlığın temini açısından da oldukça önemlidir. Yatırımlar, ticaret gibi diğer ekonomik ilişki kanallarından farklı olarak, ülkelerdeki siyasal ortamdan (istikrar ya da belirsizlikten) ve ülkeler arasındaki siyasal ilişkilerin düzeyinden daha fazla etkilenme potansiyeline sahiptirler. Bu genel eğilimle paralel olarak Türkiye-Mısır yatırım ilişkilerinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir.

Türkiye-Mısır Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması 4 Ekim 1996 tarihinde imzalanmış ve 31 Temmuz 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Özellikle 2005 yılında imzalanan ve 1 Mart 2007 tarihinde yürürlüğe giren STA sonucunda Mısır ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi 5 milyar dolar seviyesine ulaşırken anlaşmanın imzalanmasını müteakip iki ülke arası yatırım ilişkileri konusunda özellikle Türkiye kaynaklı tekstil ve hazır giyim yatırımcılarının Mısır'daki faaliyetleri nedeniyle, ciddi ölçüde bir hareketlilik yaşanmış Türkiye'nin yatırımları artış göstermiştir (Kirişçi, 2011, s. 39). Türk doğrudan yatırımlarının 2 milyar ABD Dolarından fazla olduğu Mısır'da, kırk tanesi büyük ölçekli olmak üzere faaliyet gösteren yaklaşık iki yüz Türk firmasının Mısır ekonomisine yaptığı katkı ciddi düzeydedir (DEİK, 2017a). Türklerin Mısır'daki yatırımların hemen hemen tamamının ihracat yapmak üzere gerçekleştirilmiş yatırımlar olduğu görülmektedir. Yatırımların ağırlık merkezini başkent Kahire ile liman kenti İskenderiye çevresinde yoğunlaşan tekstil üretimi oluştururken; tekstilin yanı sıra otomotiv, bankacılık, cam sanayi, soda külü, inşaat, enerji, işlenmiş yiyecek ve ev aletleri gibi diğer sektörlerde de Türk yatırımların bulunmaktadır.¹⁴ Ayrıca müteahhitlik hizmetleri de öne çıkmaktadır. Türk müteahhitlik firmaları Mısır'da bugüne kadar 1 milyar ABD Doları değerinde yirmi altı projeye imza atmışlardır (DEİK, 2017a). Yapılan yatırımların büyük ölçüde emek-yoğun sektörler olması nedeniyle, en büyük sorunlarından birisi işsizlik olan Mısır'da ciddi istihdam sağlamaktadır. Türk fabrikalarında yetmiş beş bini aşkın Mısırlı çalışan istihdam edilmektedir. Öte yandan Türk turizm şirketleri de ülkede etkin bir biçimde faaliyet göstermektedir. Rus ve Ukraynalı turistlerin büyük kısmı ülkedeki Türk şirketleri tarafından getirilmektedir (Erhan, 2010).

Türkiye'den Mısır'a yapılan yatırımların seyrine bakıldığında 2005 yılından itibaren ciddi bir artış ivmesi yakalandığı görülmektedir. Bu, Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren ekonomi alanını daha fazla önemseyen dış

¹⁴ Tekstil ve hazır giyim alanındaki başlıca yatırımlara bakmak gerekirse, Sabancı Holding'e bağlı polyester, naylon ve iplik ürünleri imal eden Kordsa'nın üretim merkezlerinden birisi Kahire'nin kuzeyinde yer almaktadır. Tekstil alanında Türkiye'nin önde gelen firmalarından olan Şahinler Holding de, İskenderiye şehrinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Mısır'da tekstil alanında faaliyet gösteren bir diğer Türk firması da Çalık Holding'e bağlı olarak 2008 yılında üretime başlayan Çalık Alexandria for Readymade Garments'tir. Boyner Holding de 2005 yılında Kahire'de Mısırlı iki ortağı ile birlikte ciddi bir yatırım yapmıştır. Akkök Grup bünyesindeki Aksa Elektrik ise hem tekstil ve hem enerji sektöründe faaliyet göstermektedir. Perakende alanındaki en önemli yatırımlar ise Yıldız Holding'e aittir. Yıldız Holding'in özellikle Kuzey Afrika bölgesi için önemli üretim merkezlerinden birisi Mısır'da yer almaktadır. Koç Holding'in Mısır'daki satış ve pazarlama faaliyetleri ise Beko Egypt Trading LLC tarafından gerçekleştirilmektedir. Müteahhitlik alanındaki yatırımların başında TAV'ın projeleri gelmektedir. Mısır'da inşaat alanında faaliyette bulunan diğer bir önemli Türk firması ise Kahire Uluslararası Havalimanı'nın 2 numaralı terminalinin genişletilmesi ve yenilenmesi projesini üstlenen Limak İnşaat'tır. Mısır'da yatırımları olan ve üretim alanında faaliyet gösteren bir diğer Türk firması ise Şişecam'dır. Mısır'da kimya alanında önde gelen Türk yatırımcılardan biri ise Evyap'tır.

politika üretiminin bir sonucu olmakla birlikte, sadece işin Türkiye'ye bakan tarafını teşkil etmektedir. Diğer yandan, Mısır tarafından bakıldığında ise, Mısır'da yabancı yatırımlar konusunda kurumsal yapılanmanın sağlanması ile ilgili olmakla birlikte Mısır'ın ekonomisinde özellikle 2004'ten itibaren hız kazanan birtakım gelişmelerden de kaynaklanmıştır. Bu dönemde Hüsnü Mübarek'in oğlu Cemal Mübarek'in etkisiyle rejim yanlısı iş adamlarının Mısır'ın ekonomik yapısındaki payı ve siyasetteki etkinliklerinin artması süreci, Ahmed Nazif hükümetinde yer alan altı iş adamı kökenli bakanın da etkisiyle birlikte giderek hızlanmıştır (Eğri, 2017, s. 166-167). Bu durum Mısır ekonomisindeki reformlara da yansımıştır. Özelleştirmelerin yoğunlaştığı ve dışa açık politikaların izlendiği bu dönemde, Mısır yükselmekte olan bir piyasa olarak öne çıkmış ve önceki dönemlere göre daha fazla yatırım çekmeye başlamıştır. Bu çerçevede, yukarıda da değinildiği üzere Türkiye'den özellikle 2006-2008 yılları boyunca ciddi ölçüde tekstil ve hazır giyim yatırımları gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte 3 Temmuz 2013 darbesinden sonra siyasi ilişkilerde yaşanan gerilim Türk girişimciler açısından Mısır'ı güvenilir bir yatırım ortamı olmaktan kaçınılmaz olarak uzaklaştırmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, karşılıklı yatırım ilişkileri ülkelerdeki siyasal ortamdan ticaret ilişkilerinde olduğundan daha fazla etkilenmektedir. Nitekim Türkiye-Mısır yatırım ilişkilerinde de bu durum söz konusu olmuştur. 2014 yılına gelindiğinde, 3 Temmuz darbesinin etkisiyle Mısır'a yönelik Türk yatırımları düşük seviyede gerçekleşmiştir. Mısır ile Türkiye arasındaki dış ticaret ilişkisi 3 Temmuz askeri darbesinden sonra iki ülke arasında yaşanan siyasal krize rağmen yaklaşık olarak aynı seviyede devam etmekle birlikte, darbenin yatırım ilişkileri noktasında olumsuz yansımaları olmuştur. Nitekim Mısır'la diyalogda gerilimli bir siyaset ve diplomasiyle ticari ilişkiler sürdürülebilir olsa da uzun vadede ilişkilerde istikrar olmasını gerektiren yatırım ilişkileri açısından yeni işbirlikleri kurmak veya mevcut işbirliklerini derinleştirmek kısa vadede zaman alacak gibi görünmektedir. Zira daha önceden Mısır'da yatırımları ve faaliyetleri bulunan Türk firmaları gıda, tekstil, kimya ve inşaat başta olmak üzere birçok alandaki faaliyetlerini önemli ölçüde sürdürmekle birlikte, ülkede yaşanan siyasal bunalım ve Ankara-Kahire arasındaki diplomatik kriz Mısır'a yatırım yapmayı planlayan Türk firmalarını tedirgin etmiştir (Akgün ve Gündoğar, 2014).

Öte yandan, elverişli yatırım ortamının oluşturulması iki ülke arasında yatırımların artması için faydalı olacaktır. Mısır yönetimi, Mart 2015'te ülkeye uluslararası yatırımları çekmek amacıyla yeni kanun maddelerini onaylamış ve yaptığı değişikliklerle şirketler için gelir vergisi oranlarını yüzde 30'dan yüzde 22,5'e düşürmüştür (Milliyet, 2015). DEİK/Türkiye-Mısır İş Konseyi tarafından 3 Ağustos 2017 tarihinde gerçekleştirilen Türkiye-Mısır Ekonomik İlişkileri Değerlendirme Toplantısı'nda Mısır'ın Ankara Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Wael Aboubakr Abdelkader El Naggar'ın Haziran 2017'de yürürlüğe giren Yeni

Yatırım Kanunu'na ilişkin verdiği bilgiye göre, yabancı yatırımların teşviki öne çıkarıldığı yasa da yüzde 30-50 arasında vergi indirimi söz konusu olup, Mısır'da firma kurulduğunda yerel ortak bulundurma zorunluluğu kaldırılmıştır (DEİK, 2017b). Bu bağlamda, Mısır'ın yeni Kalkınma Planı dahilinde East Port Said Limanı ve Süveyş Kanalı Lojistik Bölgesi projesi ile yeni sanayi projelerinde Türk yatırımcıların etkin bir şekilde faaliyet göstermeleri beklenmektedir. Türkiye Ticaret Bakanlığı'nın da 2016-2017 döneminde Mısır'ı öncelikli yatırım ülkelerinden biri olarak belirlemesi bu fikri desteklemektedir.

SONUÇ

Soğuk Savaş döneminde farklı kutuplara yönelmelerinin etkisiyle 1990'lı yıllara kadar mesafeli seyreden Türkiye-Mısır ilişkileri, bu tarihten sonra gelişme göstermiştir. 2000'lerin başından itibaren ise karşılıklı ziyaretler, askeri anlaşmalar ve ortak tatbikatlar çerçevesinde gelişme fırsatı yakalayan ilişkiler, 2005 yılında iki ülke arasında imzalanan STA'nın da etkisiyle özellikle ekonomik alanda ivme kazanmıştır. Türkiye özellikle bu tarihten sonra, gerek coğrafi konumunun sağladığı avantajların yanı sıra, Mısır kabinesinde o dönem etkili bir güç olarak öne çıkan işadamları kökenli bakanlarla kurulan ilişkiler sayesinde ihracat potansiyelini etkin bir biçimde değerlendirebilmiştir. STA imzalanmasının ardından, küresel ekonomik krize rağmen iki ülke ticaret hacmi 2009 yılında 3 milyar doları aşmış, iki ülke siyasal ilişkilerinin zirveye ulaştığı Tahrir devrimi sonrasında ise ekonomik alandaki ilişkilerin geliştirilmesi noktasında dikkate değer adımlar atılmış ve dış ticaret hacmi 2012'de 5 milyar doları geçmiştir. Mısır'da yaşanan 3 Temmuz askeri darbe sonrasında ise iki ülke ilişkilerinde yaşanan soğumanın Türkiye'nin bu ülkeye ilişkin dış politikasının planlanması ve uygulaması sürecinde zorluklar oluşturduğu ifade edilebilir. Mısır'daki 25 Ocak Devrimi'ni destekleyen, ardından Mısır'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Mursi nezdinde ilgili ülke ile ilişkileri karşılıklı olarak geliştirme arayışına giren Türkiye'nin, Mısır'da 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen darbeyi uluslararası platformlarda açıkça eleştirmesi, Mısır'daki yeni yönetim tarafından problem olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, 3 Temmuz darbesinin ardından siyasal ve diplomatik ilişkilerde yaşanan soğuma -yatırım ilişkilerinde görece düşüşe yol açsa da- ticari ilişkilere sınırlı bir biçimde yansımıştır. Darbe sonrası dönemde dahi, 2005 yılından itibaren iki ülke ilişkilerinde yakalanan ekonomik işbirliğinin siyasal alandaki fikir ayrılıklarına rağmen seviyesini koruduğu gözlemlenmektedir. Türkiye ve Mısır arasında büyük ölçüde ticaret ilişkilerinin oluşumuna katkıda bulunduğu ortak çıkar eksenli bir işbirliğinin gelişimi söz konusudur. Nitekim Türkiye'nin hali hazırda Kuzey Afrika coğrafyasında en fazla ihracat yaptığı ülke Mısır'dır. Diğer taraftan, son üç yıl verileri ticaret avantajı anlamında Mısır lehine bir değişim söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Yatırım ilişkileri ise kendi

hassas doğası gereği diplomatik ve siyasal gerilimlerden daha fazla etkilenmiştir. Bununla birlikte, Mısır'daki yeni projeler ve yatırım alanlarının belirlenmesi ve Türkiye'nin 2016-2017 döneminde Mısır'ı öncelikli yatırım ülkelerinden biri olarak seçmesi ikili yatırım iklimlerinin gelişeceğini işaretlerini vermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkiye ve Mısır ilişkilerinin siyasal düzlemde gergin olduğu dönemlerde dahi ortak tarihi geçmiş ve kültür mirasının da etkisiyle sivil toplum diyalogu her zaman olmuştur. Bu diyalog beraberinde ekonomik işbirliğini güçlendirerek geliştirmektedir. Gündeme gelen siyasal fikir ayrılıklarının Türkiye-Mısır ilişkilerinde ciddi bir kırılma yaratacağı şüphelidir. Türkiye-Mısır ilişkilerde siyasi tutumlardan azade bir biçimde gelişen ekonomik etkileşimi, pragmatik çıkarların önceliği olarak değerlendirmek mümkündür. Mısır'ın Türkiye için Afrika'ya ve Basra Körfezi bölgesine açılan kapı, Türkiye'nin ise Mısır için Avrupa'ya açılan kapı olduğu akılda tutulduğunda, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin etkinliğini arttırarak devam edeceği görüşü daha olası görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, M. ve Gündoğar, S.S. (2014, 12 Mart). *Mısır-Türkiye İlişkilerinde Daha İyi Bir Geleceğe Doğru*. İstanbul: TESEV.
- Akşam. (2013, 23 Kasım). Başbakan Erdoğan'dan Önemli Açıklamalar. Erişim Adresi: <http://www.aksam.com.tr/siyaset/basbakan-erdogandan-onemli-aciklamalar/haber-263470>
- Al Jazeera Turk. (2015, 28 Ekim). Mısır, Türkiye ile Ticaret Anlaşmasını Uzatmıyor. Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-turkiye-ile-ticaret-anlasmasini-uzatmiyor>
- Al-Ahram Weekly. (2016, Ocak 28 – Şubat 3). Improving Egypt-Turkey Relations?
- Al-Monitor. (2018a, 19 Şubat). Turkish-Egyptian War of Words in Eastern Mediterranean Heats Up. Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/02/egypt-turkey-cyprus-eastern-mediterranean-natural-gas-rights.html>
- Al-Monitor. (2018b, 26 Mart). Egypt's Trade with Turkey Grows Despite Political Rift. Erişim Adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/03/egyptian-turkish-trade-increases-despite-political-dispute.html>
- Anadolu Ajansı. (2018, 15 Şubat). Doğu Akdeniz'de Türkiye-Mısır Gerginliği. Erişim Adresi: <https://aa.com.tr/tr/analiz-haber/dogu-akdenizde-turkiye-misir-gerginligi/1064003>
- Anadolu Ajansı. (2013,16 Ağustos). Mısır Dostluk Denizi Tatbikati İptal Edildi. Erişim Adresi: <https://aa.com.tr/tr/dunya/misir-dostluk-denizi-tatbikati-iptal-edildi/225223>
- Ateş, D. (2005). Economic Liberalization and Changes in Fundamentalism: The Case of Egypt. *Middle East Policy*, (12) 4, 133-144.
- Ayhan, V. (2006). *İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bakeer, A. H. (2013, 17 Aralık). Future of Turkish-Egyptian Ties After Military Coup. *Al-Jazeera*. Erişim Adresi: <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2013/12/20131217113236236557.htm>
- Barkey, H. J. (2012). *The Evolution of Turkish Foreign Policy in the Middle East*. İstanbul: TESEV.
- Baştürk, L. (2014, 9 Kasım). Libya'da Siyasi Kriz ve Türkiye. *Al-Jazeera*. Erişim Adresi: <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/libyada-siyasi-kriz-ve-turkiye>

- Bekarođu, E. A. ve Kurt, V. (2015). Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliđi ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, (2) 2, 1-36.
- CNN Türk. (2013, 23 Kasım). Davutoğlu'ndan Mısır Krizi Açıklaması! Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/2013/dunya/11/23/davutoglundan-misir-krizi-aciklamasi/731975.0/index.html>
- Çandar, C. (2011, 1 Şubat). Türkiye, Mısır'ın Neresinde? *Radikal*. İnternet Adresi: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/cengiz-candar/turkiye-misirin-neresinde-1038590/>
- Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, *Insight Turkey*, 10 (1), 77-96.
- DEİK. (2017a). Türkiye ile Mısır Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Yeni Bir Adım. Erişim Adresi: <http://www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ile-misir-arasindaki-br-ekonomik-iliskilerde-yeni-bir-adim>
- DEİK. (2017b, 4 Ağustos). Türkiye-Mısır Ekonomik İlişkileri Değerlendirme Toplantısı Sonuç Raporu. Erişim Adresi: <https://www.deik.org.tr/uploads/sonuc-raporu-misir.pdf>
- Deniz Haber Ajansı. (2014, 28 Ekim). Mehmet Büyükeksi: Ro-Ro Anlaşmasının Kaldırılması Mısır'a Zarar Verir. Erişim Adresi: <http://www.denizhaber.com.tr/mehmet-buyukeksi-ro-ro-anlasmasininkaldirilmesi-misira-zarar-verir-haber-58438.htm>
- Deutsche Welle. (2018a, 2 Nisan). Mısır'da Seçimlerin Resmi Galibi Sisi. Erişim Adresi: <http://www.dw.com/tr/m%C4%B1s%C4%B1rda-se%C3%A7imlerin-resmi-galibi-sisi/a-43228224>
- Deutsche Welle. (2018b, 28 Mart). Ortadoğu Uzmanı Meyer: Sisi De Otokrat Liderlerin Safına Katıldı. Erişim Adresi: <http://www.dw.com/tr/ortadoğu-uzman%C4%9Fu-uzman%C4%B1-meyer-sisi-de-otokrat-liderlerin-saf%C4%B1na-kat%C4%B1ld%C4%B1/a-43167126>
- Egypt Today. (2018, 19 Mart). Egypt Condemns Turkey's 'Occupation' of Afrin. Retrieved from. Erişim Adresi: <https://www.egypttoday.com/Article/2/45677/Egypt-condemns-Turkey%E2%80%99s-%E2%80%98Occupation%E2%80%99-of-Afrin>
- Eğri, Taha. (2017). *Arap Ayaklanmalarının Ekonomi Politikası ve Demokrasiye Geçiş Denemesi: Mısır Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- El-Ghobashy, M. (2012), The Praxis of the Egyptian Revolution. Jeannie Sowers, Jeannie Lynn Sowers ve Chris Toensing (Eds.). *The Journey to Tahrir: Revolution, Protest, and Social Change in Egypt içinde* (s. 21-40). London, New York: Verso.

- Enwere, C. ve Yılmaz M. (2014), Turkey's Strategic Economic Relations with Africa: Trends and Challenges, *Journal of Economic and Political Economy*, (1) 2, 216-230.
- Erhan, Ç. (2010), *Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- HaberTürk. (2011a, 1 Şubat). Başbakan Erdoğan Mübarek'e Seslendi! Erişim Adresi: <http://www.haberturk.com/haber/haber/597069-basbakan-erdogan-mubareke-seslendi>
- HaberTürk. (2011b, 14 Eylül). Laiklik Ateizm Değil, Korkmayın! Erişim Adresi: <http://www.haberturk.com/haber/haber/669311-laiklik-ateizm-degil-korkmayin>
- Hanioglu, M. Ş. (2013, 25 Ağustos), Temerrüd, Devrim, Darbe. *Sabah*. İnternet Adresi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/hanioglu/2013/08/25/temerrud-devrim-darbe>
- Hürriyet. (2010, 9 Ocak). Girişi de Olay, Çıkışı da Olay. Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/girisi-de-olay-cikisi-da-olay-13424845>
- Hürriyet. (2015, 10 Kasım). Türkiye, Mısır'la 2 Yıl Sonra İlk Resmi Temasını Gerçekleştirdi. Erişim Adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-misirla-2-yil-sonra-ilk-resmi-temasini-gerceklestirdi-40011994>
- Hürriyet. (2017, 15 Mart). Turkish-Egyptian Business Councils Meet for First Time in Years. Erişim Adresi: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-egyptian-business-councils-meet-for-first-time-in-years-110832>
- Karacasulu, N. (2015). Interpreting Turkey's Middle East Policy in the Last Decade. *All Azimuth*, (4) 1, 27-38.
- Karar. (2018, 19 Mart). Mısır'dan Kriz Çıkaracak Açıklama: Türkiye'nin Afrin İşgalini Kıymıyoruz. Erişim Adresi: <http://www.karar.com/dunya-haberleri/misirdan-kriz-cikaracak-aciklama-turkiyenin-afrin-iskalini-kiniyoruz-790832#>
- Kasapsaraçoğlu, M. (2015). Harmonization of Turkey's Political, Economic, and Military Interests in the 1950s: Reflections on Turkey's Middle East Policy, *Turkish Studies*, (16) 3, 332–348.
- Kirişçi, K. (2002). Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Ed.). *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası* içinde (s.151-180). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Kirişci, K. (2011), Turkey's 'Demonstrative Effect' and the Transformation of the Middle East, *Insight Turkey*. (13) 2, 33-55.
- Köni, H. (1994). Mısır Türkiye İsrail Üçgeni, *Avrasya Dosyası*, (1) 3, 45-54.
- Kuntay, B. (2014), Regional Competition in The Middle East in the 21st Century: Turkey and Egypt, *PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal*, (10) 1, 5-36.
- Magued, S. (2016). Reconsidering Elitist Duality: Persistent Tension in the Turkish–Egyptian Relations. *Digest of Middle East Studies*. (25) 2, 285–314.
- Mason, Robert. (2017). Turkish Regional Policy in the Modern Era: From 'Zero Problems' to Few Options. Robert Mason (Ed.). *Reassessing Order and Disorder in the Middle East: Regional Imbalance or Disintegration?* içinde (s. 135-158). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Milliyet. (1999, 27 Temmuz). Mısır'a Barış Köprüsü.
- Milliyet. (2010, 8 Ocak). Türkiye'ye Teşekkür. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/siyaset/turkiye-ye-tesekkur-1183238>
- Milliyet. (2012a, 17 Ekim). Süveyş Kanalı'nda Mısır'la Ortak Tatbikat. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/suveys-kanali-nda-misir-la-ortak-tatbikat/dunya/haberdetay/17.10.2012/1612879/default.htm>
- Milliyet. (2012b, 20 Ekim). Türkiye'den Mısır'a 3 yılı Geri Ödemesiz 1 Milyar Dolar Kredi. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-misir-a-3-yili-geri-odemesiz-1-milyar-dolar-kredi-ekonomi-1614531/>
- Milliyet. (2015, 13 Mart). Yeni Başkent Planını Görücüye Çıkardılar. Erişim Adresi: <http://www.milliyet.com.tr/dunya/yeni-baskent-planini-gorucuye-cikardilar-2027916>
- Njuafac, T. A. ve Katman F. (2016), Main Dynamics of Turkish-African Relations in the 21st Centur, *European Researcher*, Series A. (112) 11, 556-566.
- Owen, R. ve Pamuk Ş. (1998), *A history of Middle East Economies in the Twentieth Century*. Cambridge. Mass: Harvard University Press.
- Öncel, A. ve Malik A. (2015). The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey, *Bilgi*, 31, 17-36.
- Öniş, Z. (1995). Turkey in the Post-Cold War Era: In Search of Identity, *Middle East Journal*, (49) 1, 48-68.
- Özgiray, A. (1996). Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938), *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (11) 1, 1-7.

- Reuters. (2018, 7 Şubat). Egypt Warns Turkey Over Eastern Mediterranean Economic Interests. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/article/egypt-energy-zohr-turkey/egypt-warns-turkey-over-eastern-mediterranean-economic-interests-idUSL8N1PX248>
- Sabah. (2010, 9 Ocak). Mısır, Gazze'ye Geçişi Yasakladı. Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/dunya/2010/01/09/misir_gazze_gecisi_yasakladi
- Sabah. (2011a, 2 Şubat). Değişime Direnme. Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/02/02/erdogandan_mubareke_degisim_istegine_direnme
- Sabah. (2011b, 3 Mart). Mübarek'siz Mısır'a İlk Ziyaret. Erişim Adresi: https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/03/03/cumhurbaskani_gul_misirda
- Sabah. (2011c, 13 Eylül). Erdoğan'dan Kahire'de Tarihi Konuşma. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/13/erdogan-kahirede-konusuyor>
- Sabah. (2011d, 15 Eylül). Sizler Mısır'da Fatih'leriniz. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/15/sizler-misirda-tarihin-seyrini-degistirdiniz>
- Sabah. (2013, 23 Kasım). Türkiye'den Mısır'a İlk Yanıt. Erişim Adresi: <https://www.sabah.com.tr/gundem/2013/11/23/turkiyeden-misira-ilk-yanit>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2018, 20 Mart), "Mısır Dışişleri Bakanlığı'nın Afrin'e İlişkin Açıklaması hk.", No: 80. Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/no-80-misir-disisleri-bakanliginin-afrin-e-iliskin-aciklamasi-hk.tr.mfa>
- Telci, İ. N. (2011a). Mısır 2010. K. İnat, M. Ataman ve İ.N. Telci (Eds.). *Ortadoğu Yıllığı 2010* içinde (s. 213-255). İstanbul: Açılım Kitap.
- Telci, İ. N. (2011b). Positions of Social Actors in the Egyptian Revolution: A Micro Level Analysis, *Journal of Academic Inquiries*, 6 (2), 171-200.
- Telci, İ. N. (2012). Mısır 2011. K. İnat, M. Ataman, F.Aydın, B.Yıldırım (Eds.). *Ortadoğu Yıllığı 2011* içinde (s. 213-256). İstanbul: Açılım Kitap.
- Telci, İ. N. (2013). Devrim Sancısı: Mısır'da Siyasal ve Ekonomik Kriz, *Ortadoğu Analiz*, (5) 55, 49-57.
- Telci, İ.N. (2017). Arap İsyancıları Sürecinde Türkiye Mısır İlişkilerinin Dönüşümü. K. İnat, A. Aslan, ve B. Duran (Eds.). *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika* içinde (s. 297-316). İstanbul: SETA Kitapları.

- Telci, İ.N. (2017). *Mısır'da Devrim ve Karşı-Devrim*. İstanbul: SETA Kitapları.
- Telci, İ. N. (2019). Türkiye'nin Mısır Politikası 2018. B. Duran, K. İnat ve M. Caner (Eds.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* içinde (s. 113-130). İstanbul: SETA Yayınları.
- Ticaret Bakanlığı. (2019, 31 Mayıs). Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/misir/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>
- TOBB. (2010, 3 Eylül). Türk-Mısır Ticaret Odası İçin Anlaşma İmzalandı. Erişim Adresi: <http://tv.tobb.org.tr/detail/1C963A1A-35F3-493B-828C-FD2022B51953>
- Tuğal, C. (2012). Fight or Acquiesce? Religion and Political Process in Turkey's and Egypt's Neoliberalizations, *Development and Change*, 43 (1), 23–51.
- Tür, Ö. (2011). Economic Relations with the Middle East Under the JDP—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones, *Turkish Studies*, (12) 4, 589-602.
- Türkiye. (1999, 19 Eylül). Mısır Ekibinin Fedakârlığı. Erişim Adresi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a21549.aspx>
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (1995). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 11. Cilt.
- Waterbury, J. (1983). *The Egypt of Nasser and Sadat: The Political Economy of Two Regimes*. New Jersey: Princeton University Press.
- Yeni Şafak. (2012a). Türkiye ile Mısır Arasında 27 Anlaşma İmzalandı. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/politika/turkiye-ile-misir-arasinda-27-anlasma-imzalandi-424492>
- Yeni Şafak. (2012b, 30 Eylül). Mursi'nin Konuşması Kardeşliğimizin Nişanesi. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/politika/mursinin-konusmasi-kardesligimizin-nisanesi-412346>
- Youtube. (2013). Muhammed Mursi'nin Darbe Öncesi Halkına Son Konuşması. Erişim Adresi: https://www.youtube.com/watch?v=9Doi9_5Tozk